

KÜTAHYA VE YÖRESİ AĞIZLARI SÖZ VARLIĞINDA
HAYVAN ADLARI ÜZERİNE BİR İNCELEME
A STUDY ON ANIMALS'S NAMES IN THE VOCABULARY OF
DIALECTS OF KUTAHYA AND ITS REGION

AYŞE NUR SIR DÜNDAR

Doç. Dr., Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Assoc. Prof., Kütahya Dumlupınar University, Faculty of Arts and Sciences, Turkish Language and Literature
aysenur.sir@dpu.edu.tr

 <https://orcid.org/0000-0002-3240-3539>

Atıf / Citation

Sır DüNDAR, A. N.* 2021. "Kütahya ve Yöresi Ağızları Söz Varlığında Hayvan Adları Üzerine Bir İnceleme".
Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi- Journal of Turkish Researches Institute. 71, (Mayıs- May 2021).
15-47

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü-*Article Types* : Araştırma Makalesi-Research Article
Geliş Tarihi-*Received Date* : 08.01.2021
Kabul Tarihi-*Accepted Date* : 17.02.2021
Yayın Tarihi- *Date Published* : 15.05.2021
 : <http://dx.doi.org/10.14222/Turkiyat4471>

İntihal / Plagiarism

This article was checked by *iThenticate* programında bu makale taranmıştır.

Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi- *Journal of Turkish Researches Institute*
TAED-71, Mayıs-May 2021 Erzurum. ISSN 1300-9052 e-ISSN 2717-6851
www.turkiyatjournal.com
<http://dergipark.gov.tr/ataunited>

KÜTAHYA VE YÖRESİ AĞIZLARI SÖZ VARLIĞINDA
HAYVAN ADLARI ÜZERİNE BİR İNCELEME
A STUDY ON ANIMALS'S NAMES IN THE VOCABULARY OF
DIALECTS OF KUTAHYA AND ITS REGION

AYŞE NUR SIR DÜNDAR

Öz

Farklı coğrafyalarda farklı medeniyetlerle etkileşim içinde yaşayan Türkler, kendileri için önem taşıyan adları dillerinde yaşatmıştır. Bu tür adlar, bazen hayvanlara bazen bitkilere bazen de coğrafi bölgelere ad olmuştur. Türkçenin söz varlığına katılan bu sözcükler arasında hayvan adlarının sayısı oldukça fazladır. Zira bozkır kültürünü yaşayan Türklerin hayat tarzı, hayvanlara önem vermeyi gerektirmiştir. Bu durum, Türkçede hayvan adları ve hayvanlarla ilgili olan pek çok sözcüğün doğmasına kaynaklık etmiştir. Bu sözcüklerden bir kısmı hayatiyetini kaybederken bir kısmı da işlek olarak canlılığını korumuştur. Bugüne ulaşanlardan bazıları ölçünlü dilde bazıları da Türkiye Türkçesi ağızlarında mevcut olanlardır. Ağızlarda yaşayan adlardan bir kısmı ya kayıt altına alınmamış ya da kayıt altına alındığı hâlde “Derleme Sözlüğü”ne yansıtılmamıştır. Bu bağlamda Türkçenin söz varlığına katkıda bulunmak gerekir. Çünkü tabiatla iç içe yaşayan ve hayvancılıkla uğraşan toplulukların hayvan adları bakımından sözcük dağarcığı oldukça zengindir. Bunlar, o yöre halkının önceliklerini, değerlerini ve olaylara karşı tutumlarını yansıtması yönüyle kayda değerdir.

Bu çalışmada; Kütahya ili, ilçeleri ve köylerinde yaşayan hayvan adlarıyla ilgili yöresel sözcükler üzerinde durulmuştur. Çalışmamızın temel amacı, “Derleme Sözlüğü”ne Kütahya ve yöresi ağızlarından bir nebze de olsa katkıda bulunmaktır. Çalışma sırasında “Derleme Sözlüğü”nden, Tuncer Gülensoy’un “Kütahya ve Yöresi Ağızları” adlı eseri ile Kütahya ve yöresi ağızları üzerine yapılan yüksek lisans tezlerinden istifade edilmiştir. Önce tarama yöntemiyle yazılı kaynaklarda geçen Kütahya ve yöresine ait hayvan adları belirlenmiş, alfabetik sıraya göre fişlenmiş sonra Kütahya ve yöresi ağızlarıyla ilgili

Abstract

The Turks, who lived in interaction with different civilizations in different geographies, maintained the names that were important to them in their languages. These have been names sometimes for animals, sometimes for plants and sometimes for geographical regions. The number of animal names among these words that are included in the vocabulary of Turkish is quite high. The number of animal names among these words that are included in the vocabulary of Turkish is quite high. This situation resulted in the emergence of many words related to animal names and animals in Turkish. While some of these words lost their vitality, some of them kept their availability. Some of those reached today are used in the formal language and, some of those also exist Turkey Turkish dialects. Some of the names living in the dialects were either not recorded or also recorded, but not reflected in the Compilation Dictionary. In this context, to contribute to the vocabulary of Turkish; It is necessary to focus on the regions where most of the people are engaged in agriculture or animal breeding. The vocabulary of the societies that live together with nature is rich in terms of animal names. These are noteworthy as they reflect the priorities and values of the local people.

In this study, local words related to the names of animals living in Kütahya province, its districts and villages were emphasized. The main purpose of our study is to contribute to the Compilation Dictionary, albeit a little, from the dialects of Kütahya and its region. In the study, the Compilation Dictionary, Tuncer Gülensoy's work named Kütahya and its Region Dialects and the master theses on Kütahya and its region dialects were used. First, the animal names of Kütahya and its region were determined by scanning method,

yapılan çalışmalardan hareket edilerek henüz kayıt altına alınmayan adlar tespit edilmiştir. Mevcut adlar, hayvanların bağlı oldukları türlere göre ayrı başlıklar altında ele alınmış ve anlamlarıyla birlikte verilmiştir. Sonuç bölümünde elde edilen veriler, sayısal olarak değerlendirilmiş; tablolar şeklinde sunulmuş ve grafiklerle gösterilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ad bilim, hayvan adları, Derleme Sözlüğü, Kütahya ve yöresi ağızları, söz varlığı.

and the names of animals belonging to Kütahya and its region were determined in alphabetical order, and then the names that were not recorded in studies related to Kütahya and its region dialects were determined by compilation method. Existing names are covered under separate headings according to the species to which the animals are connected and are given with their meanings. The data obtained in the conclusion part were evaluated numerically; presented in tables and with graphics.

Key Words: Onomatology, animal names, Compilation Dictionary, Kütahya and its region dialects, vocabulary.

Structured Abstract

Language is the most basic tool for people to communicate with each other. It has universal characteristics that unite all nations at one point on the basic line. At the same time, there are national features that distinguish nations from each other. These can also be called distinctive features. The role of these features in the recognition of cultural identity is very important. Because the carrier of culture is language. The cornerstones of the language are words.

Words can vary depending on the geography and time the language is used; It may differ in terms of sound, shape or meaning features. Language can change in stages of development. At the end of this process, words sometimes continue their existence actively in the standard language and sometimes out of the usage area of the standard language. Those who go out of the area of use generally maintain their presence in the spoken language and dialects, which are the lower layers of the language. Therefore, the words that maintain their existence in the dialects are also local words. The most basic feature of these words is that they differ according to certain residential district. These differences can be seen from region to region, from locality to locality, from city to city or even from village to village. In this sense, it is necessary to evaluate local words as diversified variants in a language.

Most of the local words are made up of nouns. Names are a treasure of language that tells about the past and present spiritual-mental state of a nation. It is also an important vehicle that carries the root identity elements of a nation and its language to the future. It is also the active carrier of live transmission from generation to generation. Therefore, it carries important traces from its the life style of the society, philosophy of life, traditional structure, cultural perspective and religious line. This is also the case for the nouns included in the vocabulary in the local dialects of Turkish, as seen in many other languages.

Names are also important in terms of showing how the Turkish nation, who has met with various civilizations and cultures in different geographical regions, affected societies with different cultures and to what extent they were affected by them. This interaction usually shows itself in place names, but also makes its presence felt in human names, plant names and animal names. In particular, Turkey Turkish dialects, has a rich vocabulary in terms of animal names. It is possible to explain this for several reasons. One of the main reasons is that the conditions of the geographical region where Turks live necessitate a life dependent on animals and livestock. This obligation has increased the importance people give to animals. Thus, Turks, while reflecting their lifestyle, life philosophy, values, priorities, beliefs, attitudes towards events, in short, the elements of cultural identity, kept alive the names of animals that are important to them in various ways. Another reason is that animals have been an indispensable part of Turkish lives since the earliest times of history; being with them at them at every stage of their lives; It assists them in meeting their many basic needs such as nutrition,

treatment, transportation, and protection. For example, the horse, which is regarded as honor like women and weapons, has been the most loyal friend of the Turks throughout history and the most important war tool; It has been accepted as "heavenly, divine" in Central Asia, especially in Fergana.

While names are sometimes in demand as a means of livelihood that shape economic life, they are sometimes preferred as a means of expression for them as a cult or symbol. In this context, Turks, who lived together with nature, communicated with animals as an important figure of their social, economic, military and cultural life. For example, the wolf, considered to be the dominant of steppe culture, became the guide of the Turks; the kök böri is meant as "blue or gray wolf or sacred, heavenly wolf". All these have resulted in the birth of many words related to animal names and animals in Turkish.

Animals are sometimes named according to the characteristics they differ, such as character, temperament, genus, biological structure, age, and sometimes the same and similar characteristics of the family they belong to. Whatever the form of naming, elements of cultural identity are hidden in the names. Each name is like a code. Because Turks generally took care to adhere to their lifestyles, priorities and values while naming animals.

Today living in Turkey Turkish dialects are lots of animals and animal names are available. Most of these names are registered in the Compilation Dictionary. Some of these names have been preserved through scientific studies such as books, master's or doctoral theses prepared as a result of compilation studies carried out in various regions. Some of them have not been recorded yet and continue to live only in oral culture. In this context, to contribute to the vocabulary of Turkish; It is necessary to focus on the regions where the nature of the people engaged in agriculture and animal husbandry generously extended their hands. Because there is a rich and detailed vocabulary containing animal names in the language of communities that live in nature.

In this study; 192 local words related to the animal names spoken in Kütahya province, districts and villages were discoursed. In the study; Compilation Dictionary, Tuncer Gülensoy's work named Kütahya and its Region Dialects and master theses on Kütahya and its region dialects have been benefited. Besides, the animal names that are not appear in any written source but used in the central district dialect of Kütahya were also included in this study. In the first phase of the study, those existing in the written source were determined by scanning method. The unwritten ones were given place in the study as non-text compilation. The names of animals identified are classified in terms of species such as bird and bird species, cargo and mount animals, livestock, fish and other aquatic animals, poultry, wild animals, reptiles, pets, flies, insects, worms and pests, and then they were alphabetically listed in order. General names not included in any kind are given under the title of others. At the end of this study, it was diagnosed that 85 of 192 names were taken place in the Compilation Dictionary, 97 of them were not taken place in the Compilation Dictionary. Also 28 of these names were found in Gülensoy's study, 59 of them were present in the master's theses. Although 10 of them were mentioned in the Compilation Dictionary, they were not registered for the central district of Kütahya and the districts connected to it. The obtained data were evaluated numerically under the title of appendices; presented in tables and graphically.

Giriş

Tarih boyunca farklı coğrafi bölgelerde çeşitli medeniyet ve kültürlerle tanışmış Türk milletinin farklı kültüre sahip toplumlara nasıl etkilendiği ve bunlardan ne derecede etkilendiğini göstermesi bakımından adlar oldukça önemlidir. Türkçede bu etkileşim, genellikle yer adlarında kendini göstermekle birlikte bitki adları, insan adları ve hayvan adlarına da büyük ölçüde yansımıştır. Özellikle ekonomisi büyük ölçüde hayvancılık üzerine kurulmuş Türklerin yaşam tarzını, geleneksel hayatını, inanışını ve kültürel bakışını anlatması yönüyle hayvan adlarının kültürümüzdeki yeri yadsınamaz. Bu yüzden başta destanlar olmak üzere efsane ve masallarda; bilmece, tekerleme, atasözü ve deyimlerde; türkü, mani ve koşma gibi halk edebiyatı ürünlerinde her zaman hayvanların karakterleri ve adlandırmalardan yararlanılmıştır. Doğum, evlenme, ölüm ritüelleri; el sanatları, halk hekimliği, halk meteorolojisi gibi halkbiliminin alanına giren daha birçok türde de hayvanlara yoğun bir şekilde yer verilmiştir (Mollaibrahimoğlu 2008: 4). Nitekim hayvan türlerinin pek çok kültürde olduğu gibi temeli hayvancılığa dayanan bozkır kültürünün hâkim olduğu Türk kültüründe de simgesel anlamlar taşıması bunun güzel bir örnek teşkil eder. Mesela Oğuz Kağan Destanı'nda yol gösterici olan kök böri, "mavi ya da gri kurt ya da kutsal, göksel kurt" şeklinde anlamlandırılmıştır. Yine I. Köktürk Kağanlığı döneminde dikilmiş olan Bugut yazıtının tepeliğinde dişi kurt ve onun doğurduğu bebek yani insan yavrusu resmedilmiştir. Bu resim, Türk mitolojisindeki bir adamla kurdun birleşmesini simgelemektedir (Ölmez 2012: 64).

Sosyal hayatında hayvanlarla içli dışlı olan ve bu hayat tarzını binlerce yıl devam ettiren Türkler, bugün olduğu gibi eski Türk kişi adlarında da *arşlan*, *bars*, *buğra*, *doğan*, *sungur*, *teke*, *tuğrul* gibi kutsal sayılan hayvan adlarını kullanmış, hatta kendileriyle arasında bağ bulunan hayvanları benzerlerinden ayırmak için de onlara *Alagöz*, *Altınyele*, *Bozburun*, *Camgöz*, *Karabaş*, *Kocaayak*, *Sakar*, *Sarıköz* gibi özel adlar bile vermiştir.

Türkler, kimi zaman mensup olduğu familyanın özelliklerine kimi zaman da karakterine, huyuna, hareket kabiliyetine, rengine, cinsine, biyolojik yapısına, yaşına ya da kullanış alanlarına göre de hayvanlara ad vermiştir. Ancak bütün hayvanların bu esaslara göre adlandırılmadığını da belirtmek gerekir. Zira bir avcı kuşun avına dik dalıp avlanması şahin adını; yine bir avcı kuşun yüksek ve yalçın kayalıklarda yuva yapması ve yere indikten sonra hareketinin yavaşlaması kartal adını; başka bir kuşun havalanmak için biraz koşuktan sonra kalkması toy adını; başka birinin çok uysal olmasından dolayı koyun adını; bir diğeri inatçı olması vesilesiyle katır adını alması onomastik açıdan önemli bir husustur (Karakuş 1997: 1146). Türk halkı, hayvanları tasnif ederken genellikle yüzer, gezer, uçar olarak ayırmıştır. Gezer hayvanları ayrıca büyükbaş ve küçükbaş, kümes hayvanları, tek toynaklı ve çift toynaklı, evcil ve yabani şeklinde ayrı bir sınıflandırmaya da tâbi tutmuştur.

Adlandırma şekli her ne olursa olsun bu adlarda kültürel kimliğin öğelerini bulmak mümkündür. Çünkü Türkler, hayvanlara ad verirken genellikle kendi yaşam tarzlarına, önceliklerine ve değerlerine bağlı kalmaya özen göstermişlerdir. Bugün bu adların bir kısmı sadece tarihi Türk lehçelerinde yaşarken bir kısmı günümüze kadar gelerek hayatiyetini idame ettirmektedir. Bugünkü yazı dilinde kullanılmayan ancak Türkiye Türkçesi ağızlarında yaşayan pek çok hayvan adı vardır. Ağızlar, bu yönüyle standart Türkiye

Türkçesinde bilinmeyen çok sayıda sözcüğü kuşaktan kuşağa canlı şekilde aktarmaya devam etmektedir.

Bu çalışmada, Kütahya ve yöresi ağızlarında tespit edilen hayvan adları, türleri (cinsleri) bakımından sınıflandırılmış ve incelenmiştir.

Kütahya ve Yöresi Ağızlarına Ait Hayvan Adlarının Kavram Düzeyi

Toplumların en eski dönemlerden itibaren sürdürdüğü yaşam tarzları, yararlandığı geçim kaynakları, değerleri, inançları, belli olaylar karşısındaki tutumları kültürel kimliğin tüm öğelerini kapsayan dile yansır ve dile ilişkin verilerle de belirginleşir. Bu doğrultuda dilde yaşayan kimi söz varlığı öğelerinden, Türk toplumunun evcil ve yabani pek çok hayvan türünü tanıdığı, belli özelliklere göre sınıflandırdığı, kendisinden ya da ürünlerinden yararlandığı anlaşılmaktadır. Özellikle farklı kültür ve medeniyetlere beşiklik yapmış Anadolu coğrafyasında yöreden yöreye farklılıklar gösteren çok sayıda hayvan adı bulunmaktadır. Kütahya ve yöresi ağızlarında da bugün hayatiyetini devam ettiren hayvan adları mevcuttur. Bunların pek çoğu, “Derleme Sözlüğü”nde yer almaktadır. Ayrıca bunlar, Gülensoy’un “Kütahya ve Yöresi Ağızları” adlı çalışması ile Altıntaş, Aslanapa, Domaniç, Dumlupınar Emet, Gediz, Simav, Şaphane, Pazarlar, Tavşanlı olmak üzere Kütahya’nın ilçe ve beldelerini içeren derleme çalışmalarıyla da kayıt altına alınmıştır. Bununla birlikte henüz yazıya aktarılmamış hayvan adlarının da olduğu bilinmektedir. Literatürde yerini alan bu bilimsel çalışmalar kronolojik olarak şu şekildedir:

İlk çalışma, Tuncer Gülensoy’un hazırladığı “Kütahya ve Yöresi Ağızları” adlı bilimsel eserdir. Eserde verilen metinler, 1973-1975 yılları arasında Kütahya merkez ve Altıntaş, Domaniç, Emet, Gediz, Simav, Tavşanlı ilçelerine bağlı köylerin 56’sından derlenen 30 adet teyp kasetine kaydedilmiş konuşma metinlerinden oluşmaktadır. Çalışmada derlenen metinler, ses ve şekil bilgisi açısından incelenmiştir. Bu önemli çalışmanın sözlüğü de mevcuttur.

Diğer çalışmalar, yüksek lisans tezlerinden oluşmaktadır. Bunlar, sırasıyla şu şekilde zikredilebilir:

Mustafa Tayşi’nin çalışması, “Tavşanlı ve Yöresi Ağız İncelemeleri” adlı yüksek lisans tezidir. Çalışma, 2007 yılında tamamlanmıştır. Tavşanlı’ya bağlı 20 köyden derlenen 20 metni içermektedir. Tezde, sözlük çalışmasına yer verilmemiştir.

Neşe Aydın’ın çalışması, “Kütahya Altıntaş Yöresi Ağız (İnceleme, Metinler, Sözlük)” adlı yüksek lisans tezidir. 2008 yılında tamamlanan çalışmada, Altıntaş’a bağlı 23 köyden toplanan 37 metin bulunmaktadır. Metinler, ses bilgisi açısından ayrıntılı olarak incelenmiştir. Sözlük çalışmasına yer verilmemiştir.

Dilek Öztürk’ün çalışması, “Kütahya Emet Yöresi Ağız (İnceleme, Metinler, Sözlük)” adlı yüksek lisans tezidir. Bilim dünyasına 2008 yılında tanıtılmıştır. Bu çalışma, Emet ve buraya bağlı 37 köyün 16’sından derlenen metinlerden oluşmaktadır. Metinler, şekil bilgisi açısından değerlendirilmiştir. Sözlük çalışmasına yer verilmemiştir.

Özcan Yavaş’ın çalışması, “Kütahya Aslanapa ve Yöresi Ağız” adlı yüksek lisans tezidir. 2009 yılında tamamlanmıştır. Çalışma, Aslanapa’ya bağlı 17 köyden derlenen metinleri içermektedir. Metinler, ses ve şekil bilgisi açısından değerlendirilmiştir. Sözlük çalışmasına yer verilmemiştir.

Mehmet Ali Dinçay’ın çalışması, “Kütahya Simav Ağız” adlı yüksek lisans tezidir. Bilim dünyasına 2009 yılında sunulmuştur. Çalışmada, Simav’a bağlı 21 köyden derlenen

24 metin bulunmaktadır. Metinler, ses ve şekil bilgisi açısından incelenmiştir. Tezde, sözlük çalışmasına yer verilmiştir.

Seçil Biber'in 2010 yılında tamamladığı “Kütahya Gediz ve Yöresi Ağzı” adlı yüksek lisans tezidir. Çalışma, Gediz’e bağlı 15 köyden derlenen 15 metinden müteşekkildir. Metinlerin ses ve şekil bilgisi açısından incelenmesi yapılmıştır. Detaylı olmamakla birlikte sözlük çalışmasına yer verilmiştir.

Beytullah Bekar’ın çalışması, “Kütahya Domaniç Ağzı” adlı yüksek lisans tezidir. Tez, 2011 yılında literatürde yerini almıştır. Bu çalışmada, Domaniç’e bağlı 21 köyden 26 metin derlenmiştir. Metinler, diğer tezlerde olduğu gibi çeviri yazıya aktarılmış, ses ve şekil bilgisi bakımından da incelenmiştir. Ayrıca tezde sözlük çalışmasına da yer verilmiştir.

Ali Yumurtacı’nın çalışması, 2012 yılında tamamlanan “Kütahya Pazarlar Ağzı” adlı yüksek lisans tezidir. Çalışmada, Pazarlar ve bu ilçeye bağlı 8 köyden derlenen 22 metin bulunmaktadır. Metinler, ses ve şekil bilgisi açısından değerlendirilmiştir. Sözlük çalışmasına da yer verilmiştir.

Fatma Ekici’nin çalışması, “Kütahya Dumlupınar ve Yöresi Ağzı” adlı yüksek lisans tezidir. 2019 yılında tamamlanmıştır. Dumlupınar’a bağlı bulunan 10 köyden yapılan derlemede 17 metin bulunmaktadır. Metinler, ses ve şekil bilgisi bakımından incelenmiştir. Tezde sözlük çalışmasına yer verilmiştir.

Elvan Maral Demirci’nin çalışması, “Kütahya ve Şaphane Ağzı” adlı yüksek lisans tezidir. Bilim dünyasına 2019 yılında tanıtılmıştır. Çalışma, Şaphane ve buraya bağlı 9 köyden derlenen 33 metni içermektedir. Bölgenin ağız özellikleri, derlenen metinler üzerinden ses ve şekil bilgisi bakımından incelenmiştir. Sözlük çalışmasına da yer verilmiştir.

Alanla ilgili yazılı ve sözlü kaynaklar üzerinde yapılan taramalar sonucunda anılan Kütahya ve yöresine ait hayvan adlarıyla ilgili yapılan sınıflandırma şu şekildedir:

1. Kuşlarla İlgili Adlar

Kuş

Kuş, “Yumurtlayan omurgalılarından, akciğerli, sıcakkanlı, vücudu tüylerle örtülü, gagalı, iki ayaklı, iki kanatlı uçucu hayvanların ortak adı”dır (TS 2011: 1542). ET’den itibaren mevcut olan kuş sözcüğü, DLT’de *kuş* “kuşun genel adı. Bunlardan bazıları özel ad alır.” (Ercilasun-Akkoyunlu 2016: 144) şeklinde açıklanır. Türkiye Türkçesi ağızlarında yaygın olarak bu familyaya *guş* denir. Bunun dışında erkek kuşa *babaç* adı verilir. Kütahya ve yöresi ağızlarında kuş için *guş* ve *kuş* adları kullanılır.

guş “Kuş” (-Kü.) (Gülensoy 1988: 161); (Kozluca köyü *Domaniç -Kü.) (Bekar 2011: 245); (Naşa *Simav -Kü.) (Dinçay 2009: 204).

kuş “Kuş” (Karacahisar köyü *Kuşu kasabası -Kü.) (Gülensoy 1988: 197).

Ağaçkakan

Ağaçkakan, “Serçeğillerden, gagasıyla ağaçları oyabilen ve ağaç kurtlarını yiyerek beslenen, uzun gagalı kuş (Picus)”tur (TS 2011: 37). Türkiye Türkçesi ağızlarında ağaçkakan için *ağaç delen*, *ağaç gaganası*, *ağaç delen*, *tahtakellesi*, *taktakı* adları kullanılmaktadır. Kütahya ve yöresi ağızlarında ise, bu kuşa *ala kabak* adı verilir.

ala kabak (I) “3. Ağaçkakan kuşu” (Hisar *Tavşanlı -Kü.) (DS 2009: 189).

Angut

Angut, “Ördekçillerden, tüyleri kiremit renginde, evcilleştirilebilen bir yaban kuşu (*Casarca ferruginea*)”dur (TS 2011: 125). DLT’de *ağut* “Ördeğe benzer kırmızı renkte kuştur.” (Ercilasun-Akkoyunlu, 206: 45) şeklinde geçer. Türkiye Türkçesi ağızlarında angut için *aggıt, agıt, anıt, ânk* gibi adlar kullanılır. Kütahya ve yöresi ağızlarında ise, uzun boğazlı bu ördeğe *ankut* adı verilir.

[**ankut (I) -2**] “Ördekten daha iri, kiremit renkli bir çeşit kuş, angıt” (-Kü.) (DS 2009: 265).

DS’nde kayıtlı olmadığı hâlde Kütahya merkez ağzında angutun *ankıt*¹ şeklinde adlandırıldığı tespit edilmiştir.

Arı Kuşu

Arı kuşu, “Arı kuşugillerden, Güney Avrupa, Kuzey Afrika, Orta Asya’da az ağaçlıklı, açık yerlerde yaşayan, sırtı sarı, karnı mavimsi yeşil bir kuş (*Merops apiaster*)”tur (TS 2011: 149). Bal arılarını yiyerek beslendiği için bu kuşa *arı kuşu* adı verilmiştir. Türkiye Türkçesi ağızlarında bu kuş; *arıcıl, arı kıran, aru kuşu* adlarıyla bilinir. Kütahya ve yöresi ağızlarında serçeden az büyük olan bu kuş türüne *aru kuşu* denir.

aru kuşu “Bal arılarını yiyerek geçinen, serçeden az büyük, türlü renkli, bağ bozumu zamanı gelen kuş” (Yenice *Emet -Kü.) (DS 2009: 318).

Bıldırcın

Bıldırcın, “Tavukgillerden, boz renkli, benekli, yurdumuzda en çok sonbaharda eti için avlanan, etinden ve yumurtasından yararlanan göçebe kuş (*Coturnix*)”tur (TS, 2011: 328). Kaşgarlı, sözcüğü *budursın* “bıldırcın” (Ercilasun-Akkoyunlu 2016: 224) şeklinde kaydetmiştir. Türkiye Türkçesi ağızlarında *bıldırcın* için *bıldırcın, bıldırçın* adları kullanılır. Kütahya ve yöresi ağızlarında ise, sözcüğün ünlü incilmesi sonucunda *bıldırcın* şeklinde kullanıldığı görülür.

bıldırcın “Bıldırcın” (Selkisaray köyü *Dumlupınar -Kü.) (Ekici 2019: 218).

Güvercin

Güvercin, “Güvercingillerden, hızlı ve uzun zaman uçabilen, kısa vücutlu, sık tüylü, evcilleşmiş birçok türü bulunan, yemle beslenen bir tür kuş (*Columba*)”tur (TS 2011: 1013). ET’de *kögürçgün ~ kögürçkân ~ kögürçün* “güvercin” şeklinde geçmektedir. DLT’de bu sözcük için *kögürçkün* “güvercin” (Ercilasun-Akkoyunlu 2016: 521) adı mevcuttur. Türkiye Türkçesi ağızlarında güvercine *gövercin, göğercin, göverçin* adları verilir. Kütahya ve yöresi ağızlarında, /ü/ ünlüsünün genişlemesi sonucunda sözcük *gövercin* şeklini almıştır. Bu kullanım, halk arasında oldukça yaygındır.

gövercin “Güvercin” (*Köprüören -Kü.) (Gülensoy 1988: 175); (Eymir köyü *Altıntaş -Kü.) (Aydın 2008: 102).

DS’nde Kütahya ve yöresi için kayıtlı olmamasına rağmen sözcüğün *göğercin*² kullanımı da mevcuttur.

¹ MDD: Kütahya merkez ağzında kullanılan bu hayvan adını babam Süleyman Sır’dan (Doğum yeri: Kütahya, Doğum tarihi: 1943, Tahsil durumu: Lisans, Meslek: İnşaat Mühendisi) dinledim.

Karakuş

Karakuş, “Kartal türünden kuşlara verilen ad”dır (TS 2011: 1339). Tietze (2018: 125), sözcüğün ET’den itibaren *kara kuş* “kartal” şeklinde kullanıldığını belirtir. DLT’de *kara kuş* “tavşancıl” (Ercilasun-Akkoyunlu 2016: 144) olarak kayıtlıdır. Türkiye Türkçesi ağızlarında bu sözcük, *karakuş* “1. kartal 2. çaylak” şeklinde geçer. Kütahya ve yöresi ağızlarında bu kartal türü için ön seste tonlulaşma sonucu *ğaraguş* sözcüğü kullanılmaktadır.

ğaraguş “Karakuş, kartal türünden kuşlara verilen ad” (-Kü.) (Gülensoy 1988: 158).

Karga

Karga, “Kanatları geniş, tüyleri kara renkte, tarla ve bahçelere çok zarar veren kuş (Corvus)’tur (TS 2011: 1326). DLT’de *karga* “karga” şeklinde kayıtlı olan sözcük, *karga karısın kim bilir kişi alasin kim tapar* “Karganın ihtiyarını gencini kim ayırt edebilir. Aynı şekilde insanın içini kim bilebilir.” (Ercilasun-Akkoyunlu 2016: 184) atasözleriyle örneklendirilmiştir. Türkiye Türkçesi ağızlarında olduğu gibi Kütahya ve yöresi ağızlarında da karga için yaygın olarak kullanılan sözcük *garga*’dır. Ayrıca karganın çok renkli olanına *alaca karga* adı verilir.

alaca karga “3. Çok renkli bir çeşit karga” (Yenice *Emet -Kü.) (DS 2009: 177).

ğarğa “Karga” (Çeltik köyü *Gediz -Kü.) (Biber 2010: 109).

Keklik

Keklik, “Güvercin büyüklüğünde, eti için avlanan, tüyü boz, ayakları ve gagası kırmızı renkte bir kuş (Perdrix)’tur (TS 2011: 1379). ET’de *kākālik* “keklik” şeklinde kullanılır. DLT’de *keklik* “keklik” (Ercilasun-Akkoyunlu 2016: 209) olarak kayıtlıdır. Türkiye Türkçesi ağızlarında keklige *kehlih*, *kehylih*, *tülek* adları verilmiştir. Kütahya ve yöresi ağızlarında keklik için *cobver*, *keklig* ve *tülek* adları kullanılır.

cobver “Keklik” (Musaköy *Aslanapa -Kü.) (Yaşar 2009: 122).

keklig “Keklik” (Kuşu Kasabası *Simav -Kü.) (Dinçay 2009: 240).

tülek (III) “1. Genellikle bir yaşındaki keklik” (Şaphane *Gediz -Kü.); 3. Yaşlı, kart keklik” (-Kü.) (DS 2009: 4009).

Saksağan

Saksağan, “Kargagillerden, karnı beyaz, kanatları ve kuyruğu kül rengi diğer yerleri parlak, kara, uzun kuyruklu kuş, alacakarga, alakarga (Pica pica)”dır. (TS 2011: 2015). ET ve OT’de *sağızğan* “saksağan” (Gülensoy 2007: 720) şeklinde geçer. Türkiye Türkçesi ağızlarında bu kuşa *sasak* da denir. Kütahya ve yöresi ağızlarında ise, *alaca sakşağan*, *sakşağan* adları verilir.

alaca sakşağan “Alaca saksağan” (-Kü.) (Gülensoy 1988: 175).

sakşağan “Saksağan” (Kütahya ve yöresi) (Gülensoy 1988: 175).

² MDD: Kütahya merkez ağızı ile ilgili bu hayvan adını annem Semiha Sır’dan (Doğum yeri: Kütahya, Doğum tarihi: 1948, Tahsil durumu: Ortaokul, Meslek: Yazı ve Hesap Makinası Teknisyeni) dinledim.

Yarasa

Yarasa, “Ön ayakları perdeli kanat biçiminde gelişmiş, vücudu yumuşak sık kıllarla kaplı, iskeletleri hafif yapılı, uçabilen memeli hayvan (*Vespertilio*)”dır (TS 2011: 2534). DLT’de *aya yersgü* “yarasa (*Vespertilio*)” şeklinde geçer. Ayrıca bu sözcük için; “Bazıları bunu yarışa diye adlandırır.” (Ercilasun-Akkoyunlu 2016: 526) açıklaması yapılır. Türkiye Türkçesi ağzlarında bu kuşa, *yârese*, *yelese*, *yelemse* denir. Kütahya ve yöresi ağzlarında yarasaya *akşamcık kuşu* adı verilir.

akşamcık kuşu “Yarasa” (Domanıç *Tavşanlı -Kü.) (DS 2009: 162).

Kütahya ve yöresi ağzlarında kuş ve kuş türlerini içeren adlarla ilgili tablo aşağıda verilmiştir:

Kuş	Ağaçkakan	Angut	Arı Kuşu	Bıldircin	Güvercin
kuş	ala kabak (I)	ankut (I)	aru kuşu	bildircin	göğercin
ğuş		ankit			gövercin

Tablo 1a: Kuş ve Kuş Türleri ile İlgili Adlar

Karakuş	Karga	Keklik	Saksağan	Yarasa
ğaraguş	alaca karga	cobver	alâca sakşağan	akşamcık kuşu
	ğarğa	kekliğ	sakşağan	
		tülek (III)		

Tablo 1b: Kuş ve Kuş Türleri ile İlgili Adlar

2. Yük ve Binek Hayvanları ile İlgili Adlar

At

At, “Binme, yük çekme, taşıma vb. hizmetlerde kullanılan, tek tırnaklı hayvan”dır (TS 2011: 178). Eski çağlarda yaşamın ayrılmaz bir parçası hâline gelmiş, Türk’le özdeşmiştir. Toplumsal ve ekonomik hayatta da ayrıcalıklı yerini daima korumuştur. Kâşgarlı Mahmut’a göre, “At, Türk’ün kanadıdır.” (Ercilasun-Akkoyunlu, 2014: 23). Türkiye Türkçesi ağzlarında dişi ata; *gırsaq*, *göyük*, *kölük*; erkek ata *aygur*, *iğdiç*, *mortonoz* adları verilir. Kütahya ve yöresi ağzlarında at için *a’*, *bēgir*, *gölük*, *evey*, *hayvan*, *koman* ve *yüğrük* adları kullanılmaktadır. Taya *celep*, *güre* ve *kulun* adları verilir.

a’ “At” (Kütahya ve yöresi) (Gülensoy 1988: 218).

bēgir “Beygir, at” (Küçükaklıhanlar Köyü *Dumlupınar -Kü.) (Ekici 2019: 235).

celep (II) “1. Bir yaşını aşmış dişi tay” (-Kü.) (DS 2009: 877).

evey “Alacık taşıyan beygir” (Kütahya ve yöresi) (Gülensoy 1988: 141).

gölük (I) “1. At, eşek, beygir, katır vb. yük taşıyan ve binilen hayvan” (Virancık *Emet, *Gediz -Kü.) (DS 2009: 2145).

güre “2. Bir yaşından üç yaşına kadar olan taylara verilen ad” (Kızılcıcaören -Kü.) (DS 2009: 2234).

hayvan “At” (Akçaalan *Gediz -Kü.) (Gülensoy 1988: 218); (Çitgöl köyü *Simav -Kü.) (Gülensoy 1988: 208); (Bükerler köyü *Domanıç -Kü.) (Bekar 2011: 203).

koman (II) “Üç yaşında ve doğurmamış kısırak” (-Kü.) (DS 2009: 2914).

kulun [kuli, kuluk] “Yeni doğmuş at yavrusu, tay” (Gediz -Kü.) (DS 2009: 4573).

yüğrük (II) [yürük (II) -1, 2; yüvrük (II) -1, 2] “1. İyi yürüyen, koşan (at vb. için)” (Köprüören *Tavşanlı -Kü.) (DS 2009: 4328).

Deve

Deve, “Geviş getiren memelilerden, boynu uzun, sırtında bir veya iki hörgücü olan, yük taşımakta kullanılan hayvan (Camelus)”dır (TS 2011: 645). Eski Uygurcada sözcük, *teve* “deve” şeklinde kullanılmıştır. DLT’de *tewe*, *tewi* ve *teve* “deve” şeklinde geçer (Ercilasun-Akkoyunlu, 2017: 404). Türkiye Türkçesi ağızlarında deveye *düve*, *tüve* ve *tüye* adları verilir. Kütahya ve yöresi ağızlarında ise, uzun yola dayanıklı bu hayvan için *mocuk* adı kullanılmaktadır.

mocuk (I) “1. Deve yavrusu” (İnköy *Alayunt -Kü.) (DS 2009: 3207).

Eşek

Eşek, “Atgillerden, uzun kulaklı binek ve hizmet hayvanı, merkep, karakaçan, uzun kulaklı (Equus asinus)” (TS 2011: 823) şeklinde tanımlanır. Clauson (1972: 260), eşek sözcüğünün ET’de *eşgek* “eşek” şeklinde kullanıldığını belirtir. Türkiye Türkçesi ağızlarında sözcüğün *eşsek* şeklinde kullanımı yaygındır. Kütahya ve yöresi ağızlarında eşek için *eşsek*, *gölük* ve *merkep* şeklinde adlar kullanılır. Eşeğin yavrusuna da *pilo* denir.

eşsek “Eşek” (Güney köy *Domanıç -Kü.) (Bekar 2011: 192).

gölük (I) “At, eşek, beygir, katır vb. yük taşıyan ve binilen hayvan” (Virancık *Emet, *Gediz -Kü.) (DS 2009: 2145).

merkep “Eşek” (Beyce kasabası, Güneyköy *Simav -Kü.) (Dinçay 2009: 144, 153).

pilo “Eşek yavrusu” (Saka -Kü.) (DS 2009: 3455).

Katır

Katır, “Atgillerden, kısırak ile erkek eşeğin çiftleşmesinden doğan melez hayvan”dır (TS 2011: 1351). Gülensoy (2007: 476), sözcüğün OT’de *katır* olarak geçtiğini belirtir. Türkiye Türkçesi ağızlarında katır için *katır* ve *gatr* adları kullanılmaktadır. Kütahya ve yöresi ağızlarında katıra *gatr* adı verilir.

gatr “Katır” (Akşinik köyü *Pazarlar -Kü.) (Yumurtacı 2012: 91).

Kütahya ve yöresi ağızlarında kullanılan yük ve binek hayvanları ile ilgili adlar aşağıdaki tabloda verilmiştir:

At	Deve	Eşek	Katır
a'	mocuk (I)	eşsek	gatr
bēgir		gölük	
celep (II)		merkep	
evey		pilo	
gölük			
güre			
hayvan			
koman (II)			
kulun			
yügrük (II)			

Tablo 2: Yük ve Binek Hayvanları ile İlgili Adlar

3. Besi Hayvanları ile İlgili Adlar

3.1. Büyükbaş Besi Hayvanları ile İlgili Adlar

Boğa

Boğa, “Damızlık erkek sığır”dır (TS 2011: 370). Çift parmaklılar (Artiodactyla) takımının boynuzlugiller (Bovidae) familyasından olup dışisine inek adı verilir (<http://tdk.gov.tr/icerik/diger-icerikler/tumsozluukler>). Gülensoy (2007: 154), *boğa* sözcüğünün ET’de *būka* “boğa” şeklinde kullanıldığını belirtir. DLT’de sözcük, *buka* “ineğin erkeği” (Ercilasun-Akkoyunlu 2016: 445) şeklinde geçer. Türkiye Türkçesi ağızlarında boğa için *boa*, *buğa* ve *balya* adları kullanılır. Kütahya ve yöresi ağızlarında boğaya *kele* adı verilir.

kele (III) “Boğa” (*Tavşanlı, Tepecik -Kü.) (DS 2009: 2726).

İnek

İnek, “Dişi sığır”dır (TS 2011: 1192). ET (Uyg.)’de *inäk* “inek” şeklinde geçer (Gülensoy 2007: 436). Kâşgarlı, *ingek* sözcüğünün “inek” anlamında kullanıldığını Oğuzların dişi kaplumbağaya da *ingek* (Ercilasun-Akkoyunlu 2016: 54) adını verdiklerini kaydeder. Türkiye Türkçesi ağızlarında ineğe *inak* ve *ineg* de denir. Kütahya ve yöresi ağızlarında inek için *inek* adı kullanılır. Yeni doğan ana sütüyle beslenen inek yavrusuna da *buzağı* adı verilir. Kütahya ve yöresi ağızlarında buzağıya *buzak* ve *tarpuña* denir.

[buzak] “Buzağı” (Kükürt -Kü.) (DS 2009: 674).

tarpuña “İnek ve manda yavrusu” (Kütahya ve köyleri) (DS 2009: 3837).

DS’nde kayıtlı olmadığı halde Kütahya merkez ağzında buzağının *bıza*³ şeklinde adlandırıldığı tespit edilmiştir.

Manda

Manda, “Geviş getirenlerden, derisinin rengi siyaha yakın, uzun seyrek kıllı bir hayvan (Buffelus)”dır (TS 2011: 1619). Su sığırı olarak da bilinir. Türkiye Türkçesi ağızlarında manda için genellikle *camız*, *gömüş* ve *dombay* adları kullanılır. Dişi mandaya; *dombay ineği*, *domminek* ve *kömüş ineği* denir. Kütahya ve yöresi ağızlarında mandaya *camız*, *dombay*, *dombey*, *donbay*, *donbey*, *kömüş* adları verilir. Bu adlardan en yaygın olanları *dombey* ve *donbey*’dir. Ayrıca Kütahya merkez ağzında *dombey gibi yatmak*, *dombey gibi yatıp durmak* “(Tembel kişiler için) manda gibi yatmak”⁴ deyimleri kullanılır. Mandanın yavrusuna da *malak* ve *manço* adları verilir. Bazı yörelerde bu sözcük, buzağı “yeni doğmuş, ana sütüyle beslenen sığır yavrusu” için de kullanılır.

camız “Manda” (Kızılca köyü *Dumlupınar -Kü.) (Ekici 2019: 201).

dombay (I) [dombey (I), donbay (I)] “Manda” (-Kü.) (DS 2009: 1551).

dombey (I) “Manda” (-Kü.) (Gülensoy 1988: 148); (Esenköy *Aslanapa -Kü.) (Yavaş 2009: 113).

donbay (I) [dombay] “Manda” (*Tavşanlı, *Altıntaş, -Kü.) (DS 2009: 4489).

³ MDD: Kütahya merkez ağzında kullanılan bu hayvan adı, Hatice Arslan’dan (Doğum yeri: Kütahya, Doğum tarihi: 1957, Tahsil durumu: İlkokul, Meslek: Ev Hanımı) dinledim.

⁴ MDD: Kütahya merkez ağzında kullanılan bu deyim Ummahan Alpertürk’ten (Doğum yeri: Kütahya, Doğum tarihi: 1967, Tahsil durumu: Lise, Meslek: Ev Hanımı) dinledim.

donbey “Manda” (Kızılca köyü *Dumlupınar, -Kü.) (Ekici 2019: 201).

kömüş “Manda” (Seydiömer -Kü.) (DS 2009: 2958).

malak (I) [malah (II) -2] “2. Manda yavrusu” (Hisarcık, Yenice *Emet -Kü.) (DS 2009: 3108).

manço “Manda yavrusu” (Saka -Kü.) (DS 2009: 3120).

Sığır

Sığır, “Geviş getirenlerden, boynuzlu büyükbaş evcil hayvanların genel adı”dır (TS 2011: 2090). DLT’de sözcük, *sığır* “sığır” ve *suw sığır* “camız, su sığır” (Ercilasun-Akkoyunlu 2016: 156) şeklinde kayıtlıdır. Türkiye Türkçesi ağızlarında sığır için *sır*, *sîr* ve *sırr* adları kullanılır. Kütahya ve yöresi ağızlarında sözcüğün *sır* şeklinde kullanımı yaygındır. Düveye de *düğe* denilmektedir.

düğe “Boğaya gelmemiş iki üç yaşında dişi dana, düve” (-Kü.) (DS 2009: 1619).

sır “Sığır” (Katamuratlar *Şaphane -Kü.) (Demirci 2019: 117).

Kütahya ve yöresi ağızlarında büyükbaş besi hayvanları için kullanılan adlar aşağıdaki tabloda verilmiştir:

Boğa	İnek	Manda	Sığır
kele (III)	buzak	camız	düğe
	tarpuna	dombay (I)	sır
	bıza	dombey (I)	
		donbay (I)	
		donbey	
		kömüş	
		malak (I)	
		manço	

Tablo 3.1: Büyükbaş Besi Hayvanları ile İlgili Adlar

3.2. Küçükbaş Besi Hayvanları ile İlgili Adlar

Keçi

Keçi, “Geviş getiren memelilerden, eti, sütü, derisi ve kılı için yetiştirilen hayvan (Capra hircus)”dır (TS 2011: 1375). Eski Uygurcada *äçkü* olarak tıp metinlerinde geçmektedir. DLT’de *keçi* [~eçkü] “keçi” şeklinde kayıtlıdır (Ercilasun-Akkoyunlu 2016: 64). Keçinin cinsiyetine, fizikî özelliklerine göre adları vardır. Erkek keçiye *teke* adı verilir. Keçinin yavruna *oğlak* denir. Caferoğlu (1968: 6), oğlak ile oğul/oğlan kelimesini ilişkilendirir ve insan ile hayvan soyunu birleşik unsur olarak görür. Türkiye Türkçesi ağızlarında keçiye; *cebiç*, *cebiş*, *çebiç*, *çebiş* ve *geçi* adları verilir. Kütahya ve yöresi ağızlarında keçi için *çepiş*, *çomuk*, *deke*, *erkeç*, *ergeç*, *filik*, *ğart*, *geçi*, *kıdık*, *öveç*, *seyis*, *sündük*, *üveç* adları kullanılır. Keçinin yavrusuna da *cibi*, *çebiş* ve *çepiç* denir.

[cibi (I) -3] “Oğlak” (DS 2009: 1202).

[çebiş (I) -1] “Bir yaşındaki keçi yavrusu” (-Kü.) (DS 2009: 1099).

[çepiç (I) -1] “Bir yaşındaki keçi yavrusu” (-Kü.) (DS 2009: 1100).

çepiş “Bir yaşındaki dişi keçi” (Çakmak köyü *Aslanapa -Kü.) (Yaşar, 2009:85).

[**çomuk (I) -1**] “Küçük kulaklı koyun veya keçi” (Hacı Mahmut *Emet -Kü.) (DS 2009: 1267).

deke “Teke” (Kütahya ve yöresi) (Gülensoy 1988: 187).

[**ergeç -1**] “Üç ya da dört yaşlarında olan enenmiş erkek keçi” (Kızılcaören -Kü.) (DS 2009: 1774).

erkeç (I) [ergeç -1] “1. Üç ya da dört yaşlarında olan enenmiş erkek keçi” (Gazelyakup *Tavşanlı, -Kü.) (DS 2009: 1774); (Çarşamba köyü *Domaniç -Kü.) (Bekar 2011: 177).

filik (I) “1. Tiftik keçisi” (Eğrigöz *Emet -Kü.) (DS 2009: 1865).

ğart “3-4 yaşında, enenmiş erkek koyun, keçi” (Sofular *Pazarlar -Kü.) (Yumurtacı 2012: 82).

geçi “Keçi” (Bayramşah *Aslanapa -Kü.) (Yavaş 2009: 77); (Eski Muhipler köyü *Gediz -Kü.) (Biber 2010: 112); (Hıdırdıvan *Simav -Kü.) (Dinçay 2009: 246).

kıdık (II) 2 “3. Keçi, koyun” (-Kü.) (DS 2009: 2787).

[**öveç (III) -3**] “1. Bir yaşından dört yaşına kadar erkek koyun, koç” (-Kü.) (DS 2009: 3316).

[**öveç (III) -4**] “3. Enenmiş erkek koyun ya da keçi” (Gazelyakup *Tavşanlı, Üçüyük *Altıntaş -Kü.) (DS 2009: 3316).

seyis “1. İki, üç yaşında enenmiş erkek keçi” (Üçüyük *Altıntaş, Şaphane *Gediz, Kızılcaören -Kü.) (DS 2009: 3599); “2. Erkek oğlak” (*Simav ve yöresi -Kü.) (Dinçay 2009: 260).

sündük (III) “İnsana alışık oğlak, kuzu” (-Kü.) (DS 2009: 3715).

üveç [uveç] “2. 2-3 yaşında, burulmamış erkek koyun, keçi” (Kızılcaören -Kü.) (DS 2009: 4084).

Koyun

Koyun, “Geviş getirenlerden, eti, sütü, yapağısı ve derisi için yetiştirilen evcil hayvan (*Ovis aries*)’dır (TS 2011: 1492). Eski Türklerde zenginlik aracı olarak kabul edilirdi. Türklerin inanç sistemlerinde de koyunun yeri oldukça önemlidir. Bugün Anadolu’da görülen bayramlarda, şölenlerde ve çeşitli kutlamalarda koyun kurban etme geleneği bu inanç sistemiyle ilgilidir. Clauson (1972: 631), koyun sözcüğünün ET’de *koç* şeklinde geçtiğini belirtir. Kâşgarlı’ya göre; “*Türkler koyuna kōy, Argular kōn derler.*” (Ercilasun-Akkoyunlu 2016: 12).

Damızlık erkek koyuna *koç* adı verilir. ET’de *koç* şeklinde kullanılan sözcüğün DLT’de Oğuzca olduğu belirtilir. Aslı da, *koçnar* olarak verilir (Ercilasun-Akkoyunlu 2016: 141). Koyunun yavrusuna *kuzu* denir. ET’den itibaren kullanılan sözcük, DLT’de *kozi* (Ercilasun-Akkoyunlu 2016: 3) şeklinde geçmektedir. Ayrıca *baklan kozi*’ya “taze ve semiz kuzu” (Ercilasun-Akkoyunlu 2016: 192) denilmektedir. Türkiye Türkçesi ağzlarında koyunun cinsiyetine göre adlandırıldığı görülür. Yavrusu için de farklı adlar verilir. Türkiye Türkçesi ağzlarında koyun için *goyun, koyın, şişek, toklu* adları kullanılır. Kütahya ve yöresi ağzlarında koyuna, *goyun, guzu öveç, şişek dişi, toklu* denir. Ayrıca *ğart* adı, hem keçi hem de koyun için kullanılmaktadır. Koça da *Koş* adı verilir. Koyun rengine göre *ağ koyun* ve *ğara koyun* adlarını alır.

ağ koyun “Ak koyun” (Beşkarış köyü *Altıntaş -Kü.) (Aydın 2008: 112).

ğara koyun “Kara koyun” (Böçen köyü *Domaniç -Kü.) (Bekar 2011: 238); (Cebrail köyü *Gediz -Kü.) (Biber 2010: 81).

ğoyun “Koyun” (-Kü.) (Gülensoy 1988: 145); (Bayramşah *Aslanapa -Kü.) (Yaşar 2009: 77); (Emrez köyü *Aslanapa -Kü.) (Yaşar 2009: 87); (Karacaören *Simav -Kü.) (Dinçay 2009: 169); (Sofular köyü, Yeniceköy *Pazarlar -Kü.) (Yumurtacı 2012: 87, 100); (Ağaç köyü, Hamurköy, Allören köyü *Dumlupınar -Kü.) (Ekici 2019: 174, 189, 230); (Çamlıca köyü, Kozluca köyü *Domaniç -Kü.) (Bekar 2011: 216, 242); (Pınar Başı köyü, Çeltik köyü, Eski Muhipler köyü *Gediz -Kü.) (Biber 2010: 86,111,112); (Hıdırdıvan *Simav -Kü.) (Dinçay 2009: 246); (Bayramşah *Aslanapa -Kü.) (Yavaş 2009: 77); (Katamuratlar *Şaphane -Kü.) (Demirci 2019: 117).

ğuzu “Kuzu” (-Kü.) (Gülensoy 1988: 145); (Gozluca köyü *Domaniç -Kü.); (Sofular köyü, Yeniceköy *Pazarlar -Kü.) (Yumurtacı 2012: 82, 107); (Büyükaslıhanlılar köyü *Dumlupınar -Kü.) (Ekici 2019: 174); (Abide köyü *Gediz -Kü.) (Biber 2010: 106).

Koş “Koç” (Allören köyü *Dumlupınar, -Kü.) (Ekici 2019: 230).

[öveç (III) -3] “Bir yaşından dört yaşına kadar erkek koyun, koç” (-Kü.) (DS 2009: 3316).

şişek dişi “Dişi koyun” (Çakmak köyü *Aslanapa -Kü.) (Yaşar 2009: 85).

toklu (I) “1. Altı aylıkla bir yaş arasındaki kuzu” (Akalan *Orhaneli, Yakup *Tavşanlı -Kü.) “2. İki yaşında kuzu” (Hisarköy *Domaniç, -Kü.) (DS 2009: 3950).

Kütahya ve yöresi ağızlarında kullanılan küçükbaş besi hayvanları ile ilgili adlar aşağıdaki tabloda verilmiştir:

Keçi	Koyun
cibi (I) -3	ağ koyun
çebiş (I) -1	ğara koyun
çepiç (I) -1	ğart
çepiş	Ğoyun
çomuk (I) -1	Ğuzu
deke	Koş
ergeç -1	öveç (III)
erkeç (I)	şişek dişi
filik (I)	toklu (I)
ğart	
geçi	
kıdık (II)	
öveç (III) -3	
öveç (III) -4	
seyis	
sündük (III)	
üveç	

Tablo 3.2: Küçükbaş Besi Hayvanları ile İlgili Adlar

4. Balıklar ve Suda Yaşayan Diğer Hayvanlarla İlgili Adlar

4.1. Balık Türleri ile İlgili Adlar

Balık

Balık, “Omurgalılardan, suda yaşayan, solungaçla nefes alan ve yumurtadan üreyen hayvanların genel adı”dır (TS 2011: 243). Eski Uygurca *balık* “balık” (Gülensoy 2007: 109) şeklinde kullanılan sözcüğe DLT’de de rastlanır. Balık, Türkiye Türkçesi ağzlarında *balih*, *baluk* adlarıyla karşılanmıştır. Kütahya ve yöresi ağzlarında balığın çeşitleri için *akçabalık* ve *balamburt* adları mevcuttur. Balık yavrusuna *çime* adı verilir.

[akçabalık -1] “1. Bir cins tatlı su balığı” (Hacıkebir *Emet -Kü.) (DS 2009: 141).

[akçabalık -2] “2. Geçici balık” (Hacıkebir *Emet -Kü.) (DS 2009: 141).

balamburt “Palamut” (*Simav ve yöresi -Kü.) (Dinçay 2009: 255).

çime “1. Balık yavrusu” (Köprücek *Emet -Kü.) (DS 2009: 1223); (*Simav ve yöresi -Kü.) (Dinçay 2009: 256).

4.2. Suda Yaşayan Diğer Hayvanlar ile İlgili Adlar

Yengeç

Yengeç, “Eklem bacaklılardan, kabuklu, birinci ayak çifti iki kısaç olarak gelişmiş, eti için avlanan, suda yaşayan bir böcek”tir (TS 2011: 2571). Kâşgarlı, sözcüğün Oğuz lehçesinde *yengeç* “yengeç” şeklinde kullanıldığını belirtir (Ercilasun-Akkoyunlu 2016: 505). Türkiye Türkçesi ağzlarında yengeç, *engeç*, *eğingeç*, *erlengeç*, *ilengeç*, *illengeç* şeklinde adlandırılır. Kütahya ve yöresi ağzlarında sözcüğün ünlü kalınlaşmasıyla oluşan *yanıç* şekli kullanılmaktadır.

yanıç “Yengeç” (*Emet, Yenice *Simav -Kü.) (DS 2009: 4168).

Kütahya ve yöresi ağzlarında kullanılan balık ve suda yaşayan diğer hayvanlar ile ilgili adlar aşağıdaki tabloda verilmiştir:

Balık Türleri	Suda Yaşayan Diğer Hayvanlar
akçabalık -1	yanıç
akçabalık -2	
balamburt	
çime	

Tablo 4: Balıklar ve Suda Yaşayan Diğer Hayvanlar ile İlgili Adlar

5. Kümes Hayvanları ile İlgili Adlar

Kümes Hayvanları

Hindi

Hindi, “Tavukgillerden, XV. yüzyılda evcilleştirilerek Amerika’dan bütün dünyaya yayılan, boyun ve başı çıplak, parlak, yeşil ve esmer tüylü, kümes hayvanlarının en büyüğü, mısırtavuğu (Meleagris gallopavo)” (TS 2011: 1102) şeklinde tanımlanır. Türkiye Türkçesi ağzlarında hindiye; *culluk*, *culuk*, *çulluk*, *çuluk*, *guli*, *gulu* *gulu* denir. Hindinin yavrusuna da *biybiy*, *bibi*, *bidik*, *cılfin*, *pıpi*, *vidi*, *vivi* adları verilir. Kütahya ve yöresi ağzlarında ise, bu kümes hayvanı için *bibi*, *cıvci*, *culuk*, *culluk*, *gulek*, *gulik*, *misir* adları kullanılır. Kütahya merkez ağzında en yaygın kullanım şekli *culuk*’tur. Hindinin yavrusuna *bibi*, *cıvci* denir.

bibi (II) “1. Hindi” (*Simav -Kü.) (DS 2009: 678); 2. Cıvcıv (Yenice *Emet -Kü.) (DS 2009: 678).

bibi “Hindi yavrusu” (Hamur köyü *Dumlupınar -Kü.) (Ekici 2019: 196).

[cıvcı] “Kümes hayvanlarının yavrusu, cıvcıv” (Eğrigöz *Emet -Kü.) (DS 2009: 1022).

culuk [culluk] “Hindi” (*Emet -Kü.) (DS 2009: 1013); (*Aslanapa -Kü.) (Yavaş 2009: 131).

[culluk] “Hindi” (Saraycık *Altıntaş -Kü.) (DS 2009: 4476).

culuK bibi “Hindi yavrusu” (Hamur köyü *Dumlupınar -Kü.) (Ekici 2019: 196).

gulek “Hindi” (Kütahya ve yöresi) (Gülensoy 1988:).

gülik “Hindi” (Şen işler köyü *Aslanapa -Kü.) (Yaşar 2009: 98).

[misir (I)] “Hindi” (*Aslanapa -Kü.) (DS 2009: 3191).

DS’nde Kütahya ve yöresi için kayıtlı olmamasına rağmen sözcüğün *gulu gulu*⁵ kullanımı da mevcuttur. *Misir*,⁶ Kütahya merkez ağzında seyrek de olsa kullanılmaktadır.

Kaz

Kaz, “Perde ayaklılardan, uzun, beyaz veya gri boyunlu, suda ve karada yaşayan, uçan, yabani veya evcil kuş (Anser)”tur (TS 2011: 1370). Gülensoy (2007: 486), sözcüğün ET’den itibaren kullanıldığını belirtir. DLT’de; *kāz* “kaz” (Ercilasun-Akkoyunlu 2016: 696) şeklinde kullanılır ve *kāz kag kug etti* “Kaz bu sesleri çıkararak bağırdı.” cümlesiyle örneklendirilir (Ercilasun-Akkoyunlu 2016: 400). Türkiye Türkçesi ağızlarında kaz için yaygın olan kullanım şekli *gaz*’dır. Ayrıca *gâz* ve *papa* şekillerine de rastlanır. Yavrusuna *badi*, *çuri*, *fidi*, *filik* adları verilir. Kütahya merkez ağzında kaz sözcüğü, ön seste tonlulaşma ile *gaz*⁷ şeklinde söylenegelmiştir. Bu sözcükle ilgili olarak da *gaz boğazı gız boğazı*⁸ “Kaz boğazı kız boğazı” ifadesi kullanılır.

Ördek

Ördek, “Perde ayaklılardan, evcil ve yabani türleri bulunan su kuşu, badi, badik (Anas)” (TS, 2011: 1856) şeklinde tanımlanır. ET *ödirek* “ördek” olarak kullanılır (Gülensoy 2007: 667). DLT’de *ördek* “ördek” şeklinde kayıtlı sözcüğün *Kāz kopsa ördek kölüg igenür* “Kaz gölden kalkarsa ördek oraya sahip çıkar.” (Ercilasun-Akkoyunlu 2016: 51) atasözünde geçtiği belirtilir. Türkiye Türkçesi ağızlarında ördeğe; *badi*, *kılkuyruk*, *papa*, *yeşilbaş*, *yeşilbaş ördek* adları verilir. Kütahya ve yöresi ağızlarında evcil ve yabani türleri bulunan bu su kuşuna genellikle *badi*, *meke* denir. Yavrusuna da *badi* denilmektedir.

badi (I) “2. Ördek” (Yenice *Emet, -Kü.) (DS 2009: 468).

badi “Kaz, ördek yavrusu” (*Aslanapa -Kü.) (Yavaş 2009: 131).

meke “Yaban ördeği” (Gölköy *Simav -Kü.) (Dinçay 2009: 152).

⁵ MDD: agk. Ummahan Alpertürk’ten dinledim.

⁶ MDD: agk. Hatice Arslan’dan dinledim.

⁷ MDD: Kütahya merkez ağzında kullanılan bu ifadeyi anneannem Fatma Aşkan’dan (Doğum yeri: Kütahya, Doğum tarihi: 1928, Tahsil durumu: İlkokul, Meslek: Ev Hanımı) dinledim.

⁸ MDD: agk. Fatma Aşkan’dan dinledim.

Tavuk

Tavuk, “Sülüngillerden, eti ve yumurtası için üretilen kümes hayvanı (Gallus)”dır (TS 2011: 2289). Eski Türkçede *takıgu* şeklinde kullanılır. Eski Türklerin on iki hayvanlı Türk takviminde *takıgu yıl* “Tavuk yılı” şeklinde geçer. Tavuk yılında, yiyecek çok olacağına, ancak ülkede karışıklıklar çıkacağına hatta bazı yerlerde büyük savaşların olacağına ve hastalıkların artacağına inanılır (Kabadayı 2007: 194-195). Düzlük-yuvarlaklık uyumuna uymayan tavuk sözcüğü, Kütahya ve yöresi ağzlarında genellikle *tavık* şeklinde kullanılır. Bunun dışında *tavuğ* adına da rastlanır. Kuluçkaya gelen tavuğa *culk* adı verilir. Tavuğun yavrusu için de *bibi* adı kullanılır.

bibi (II) “2. Cıvciv, tavuk yavrusu” (Yenice *Emet -Kü.) (DS 2009: 678).

[culk] “Kuluçka olan tavuk” (-Kü.) (DS 2009: 1018).

tavık “Tavuk” (Akçaalan köyü *Gediz -Kü.) (Biber 2010: 118); (Yeşilyurt köyü *Altıntaş -Kü.) (Aydın 2008: 103, 105); (Emrez köyü, Abaş köyü, Çömlekçi köyü *Aslanapa -Kü.) (Yavaş 2009: 88, 92, 99).

tavuğ “Tavuk” (-Kü.) (Gülensoy 1988: 138).

Tavuğun erkeği olan kümes hayvanına *horoz* adı verilir. DLT’de horoz için *takagun* ve *erkek takagu* sözcükleri kullanılmıştır (Ercilasun-Akkoyunlu 2016: 105, 64). Türkiye Türkçesi ağzlarında horoz; *foraz*, *firaz*, *horaz*, *horos*, *horus* adlarıyla karşılanmaktadır. Kütahya ve yöresi ağzlarında horoza; *cırgı*, *horaz*, *horos* ve *horüz* adları verilir.

cırgı “Genç horoz” (*Simav ve yöresi -Kü.) (Dinçay 2009: 255).

horaz “Horoz” (Sofular köyü *Pazarlar -Kü.) (Yumurtacı 2012: 82).

horos “Horoz” (Yeniceköy *Pazarlar -Kü.) (Yumurtacı 2012: 107).

horüz “Horoz” (Değirmenler köyü *Şahane -Kü.) (Demirci 2019: 133).

DS’nde Kütahya merkez ilçe ağzında kayıtlı olmamasına rağmen tavuğa *tavık*,⁹ horoza da *horaz*¹⁰ ve *horos*¹¹ denir.

Kütahya ve yöresi ağzlarında kullanılan kümes hayvanları ile ilgili adlar aşağıdaki tabloda verilmiştir:

Hindi	Kaz	Ördek	Tavuk	Horoz
bibi (II)	gaz	badi (ı)	bibi (II)	cırgı
bibi		badi	culk	horaz
cıvci		meke	tavık	horos
culuk		meke	tavuğ	horüz
culluk				
culuğ bibi				
gulek				
ğulik				
misir (I)				

Tablo 5: Kümes Hayvanları ile İlgili Adlar

⁹ MDD: agk. Fatma Aşkan dinledim.

¹⁰ MDD: agk. Fatma Aşkan dinledim.

¹¹ MDD: agk. Süleyman Sır’dan dinledim.

6. Yaban Hayvanları ile İlgili Adlar

Domuz

Domuz, “Çift parmaklılardan, eti, yağı, derisi veya kılı için beslenen, evcil hayvan (*Susacrofa domestica*)’dır (TS 2011: 703). Gülensoy (2007: 298), ET’de *toğuz* “domuz” şeklinde kullanıldığını belirtir. DLT’de *toğuz* “domuz” (Ercilasun-Akkoyunlu 2016: 495) olarak geçer. Sözcüğün Türkiye Türkçesi ağızlarında *donguz* ve *doñuz* şekillerinde kullanımları mevcuttur. Kütahya ve yöresi ağızlarında *doñuz* adının yanında *yeye* adı da kullanılmaktadır.

doñuz “Domuz” (Kütahya ve yöresi) (Gülensoy 1988: 174); (Naşa *Simav -Kü.) (Dinçay 2009: 196); (Tepebaşı *Simav -Kü.) (Dinçay 2009: 215).

yeye (III) “Erkek domuz” (Akuluk, Viran -Kü.) (DS 2009: 4262).

Gelincik

Gelincik, “Sansargillerden, ince uzun yapılı, sivri çeneli, küçük bir hayvan (*Mustela nivalis*)’dır (TS 2011: 921). Türkiye Türkçesi ağızlarında *gelinciğe*; *gelinkadın*, *gelingadun* adları verilir. Kütahya ve yöresi ağızlarında ise, *gelincik* adının yanında *ars* ve *as* adları da kullanılır.

ars (I) [as (II)] “1. Gelincik denilen hayvan” (Şaphane *Gediz, Tepecik, Yenice *Emet, -Kü.) (DS 2009: 331).

[as (II)] (*Simav, -Kü.) (DS 2009: 331).

Kötebek

Kötebek, “Kötebekgillerden, toprak altında oyduğu yuvalarda yaşayan, gözleri hemen hiç görmeyen, derisinden kürk yapılan küçük bir hayvan, sokur, yer sıçanı, kör sıçan (*Talpa*)” (TS 2011: 1505) şeklinde tanımlanır. Gülensoy (2007: 559), kötebek sözcüğünün ET’de geçtiğini belirtir. DLT’de *kösürge* ~ *küsürge* “bir tür kötebek” olarak geçer (Ercilasun-Akkoyunlu, 2014: 227). Türkiye Türkçesi ağızlarında genellikle kötebek; *gözsüz sepel*, *körgözlü*, *körköpek*, *körsiçan* gibi adlarla karşılanmaktadır. Kütahya ve yöresi ağızlarında ise, sözcüğün son seste ünsüz tonlulaşmasıyla oluşan *kötebeg* şekli kullanılır.

kötebeg “Kötebek” (Naşa *Simav -Kü.) (Dinçay 2009: 203).

Kunduz

Kunduz, “Kemirgenlerden, kuyruğu geniş ve yassı, art ayak parmaklarının arası perdeli, ağaçları kemirerek beslenen, su kıyılarında yaşayan, yuvalar ve su setleri kuran, postu değerli bir hayvan, kastor (*Castor fiber*)” (TS 2011: 1526) şeklinde tanımlanır. Gülensoy (2007: 569), sözcüğün ET’de < *kunduz* “su köpeği”, OT’de *kuntuz* şeklinde kullanıldığına işaret eder. Kütahya ve yöresi ağızlarında kunduz *gunduz* adı verilir.

gunduz “Kunduz” (Naşa *Simav -Kü.) (Dinçay 2009: 201).

Kurt

Kurt, “Köpekgillerden, Avrupa, Asya ve Kuzey Amerika’da yaşayan, postu gri sarı renkli, yırtıcı, etçil memeli hayvan (*Canis lupus*)’dır (TS 2011: 1533). Renklerine göre; *Bozkurt*, *Gök Börü*, *Ak Kurt*, *Kızıl Kurt* şeklinde adlandırılır. Kâşgarlı, Oğuzların yırtıcı kurda *kurt* dediklerini kaydeder (Ercilasun-Akkoyunlu, 2014: 148). Türkiye Türkçesi ağızlarında kurt için *gurt* adı kullanılır. Kütahya ve yöresi ağızlarında kurda; *gurt* adı verilir.

ğurt “Kurt” (Ayvalık köyü *Tavşanlı -Kü.) (Gülensoy 1988: 227); (Çamlıca köyü *Domaniç -Kü.) (Bekar 2011: 218); (Naşa *Simav -Kü.) (Dinçay 2009: 203).

DS’nde Kütahya merkez ilçe ağzında kayıtlı olmamasına rağmen kurt için *ğurt*¹² adı kullanılmaktadır.

Sincap

Sincap, “Sincapgillerden, ağaçlarda yaşayan, genellikle meyveyle beslenen, çok tüylü, uzun kuyruklu, ince gövdeli bir hayvan, değin (II), çekelez (Sciurus vulgaris)” (TS, 2009: 1771) şeklinde tanımlanır. Farsça bir sözcük olan *sincap* sözcüğünün açıklamasında *değin* biçimi de geçmektedir. Türkiye Türkçesi ağzlarında yaşayan karşılığı olan *teyey* sözü, ilk olarak Orhun Abideleri’nde kullanılmıştır. DLT’de *teging* “samur” (Ercilasun-Akkoyunlu 2016: 498) şeklinde geçer. Türkiye Türkçesi ağzlarında sincaba *deyin*, *teyin* adları verilir. Kütahya ve yöresi ağzlarında, *teyin* şeklinde kullanılır. Ayrıca *teyin gibi seyirtmek* “Sincap gibi hızlı koşmak” deyimini Kütahya merkez ilçe ağzında kullanılmaktadır.¹³ Sincaba *hire* de denir.

hire “Sincap” (*Simav ve yöresi -Kü.) (Dinçay 2009: 257).

[teyin] “Sincap” (*Simav -Kü.) (DS 2009: 3862).

Tavşan

Tavşan, “Tavşangillerden, eti yenen, hızlı koşan, kemirgen, postundan yararlanan bir tür memeli (Lepus europeus)’dir (TS 2011: 2289). Gülensoy (2007: 870), sözcüğün Eski Uygur Türkçesi metinlerinde *tavşan*, *tabışgan*, *tabışkan* olarak kullanıldığını, OT’de *tawışgan* olarak geçtiğini ifade eder. Türkiye Türkçesi ağzlarında sözcük, ön seste tonlulaşmaya uğrayarak /d/ şeklini almıştır. Sözcük, *davşan*, *davişan*, *davuşan*, *doğşan*, *doşan*, *dōşan*, *dovşan*, *dovuşan*, *doyšan* şeklinde kullanılmaktadır. Kütahya ve yöresi ağzlarında ise, sözcüğün *davşan* şeklindeki kullanımı yaygındır. Tavşanın yavrusuna da *göcen* adı verilir.

davşan “Tavşan” (-Kü.) (Gülensoy 1988: 158); (Muratlı köyü *Domaniç -Kü.) (Bekar 2011: 172); (Eymir köyü *Altıntaş -Kü.) (Aydın 2008: 104).

göcen (I) “1. Tavşan yavrusu” (*Emet, *Şaphane, *Gediz, Hisarköy *Domaniç, *Alayunt -Kü.) (DS 2009: 2119).

Kütahya ve yöresi ağzlarında kullanılan yaban hayvanları ile ilgili adlar aşağıdaki tabloda verilmiştir:

Domuz	Gelincik	Köstebek	Kunduz
doñuz	ars (I)	köstebeg	ğunduz
yeye (III)	as (II)		

Tablo 6a: Yaban Hayvanları ile İlgili Adlar

¹² MDD: agk. Fatma Aşkan dinledim.

¹³ MDD: agk. Fatma Aşkan’dan dinledim.

Kurt	Sincap	Tavşan
ğurt	hire	davşan
	teyin	göcen (I)

Tablo 6b: Yaban Hayvanları ile İlgili Adlar

7. Sürüngenler ile İlgili Adlar

Kaplumbağa

Kaplumbağa, “Çok sert ve kemiksi bir kabuk içinde yaşayan, ağır ağır yürüyen, dört ayaklı, sürüngen hayvan (Testudo)’dır (TS 2011: 1310). Türk kültüründe değişmezliği ve sabitliği simgeler; uzun ömrü ifade eder. II. Köktürk ve Uygur Kağanlığı yazıtlarının kaplumbağa kaidesi üzerine yerleştirilmesi bu ifade ile ilgilidir. Kaplumbağa, *kaplu бага* < *kaplu* “kaplanmış, kabuklu” ve *бага* “kurbağa” (Tietze, 2016: 115) sözcüklerinin kaynaşması sonucunda oluşan Türkçe bir kelimedir. DLT’de kaplumbağanın dişisine *ingek* “Oğuzcada kaplumbağanın dişisi” (Ercilasun-Akkoyunlu 2016: 54) adı verilir. Türkiye Türkçesi ağızlarında kaplumbağa; *бага*, *ğaplumbağa*, *kablunba*, *kaplıkurba tosba* adlarıyla karşılanmaktadır. Kütahya ve yöresi ağızlarında ise, *bağa*, *ğaplumbā* sözcükleri kullanılır.

bağa (II) “1. Kaplumbağa” (Yenice, *Emet -Kü.) (DS 2009: 473).

ğaplumbā “Kaplumbağa” (-Kü.) (Gülensoy 1988: 138).

DS’nde Kütahya ve yöresi için kayıtlı olmamasına rağmen sözcüğün *kablumba* ve *tosba*¹⁴ kullanımları da mevcuttur.

Kertenkele

Kertenkele, “Uzun vücutlu, sivri kuyruklu, çevik, böcekçil, küçük sürüngen hayvan (Lacertus)’dır (TS 2011: 1394). DLT’de *keler* “kertenkele” (Ercilasun-Akkoyunlu 2016: 156) şeklinde geçer. Türkiye Türkçesi ağızlarında kertenkele için *elepen*, *elöpen*, *elöper*, *elyaladan*, *elimyalak*, *keltin* adları kullanılır. Kütahya ve yöresi ağızlarında kertenkeleye *arabana*, *elöpen* ve *gök yeşil* adları verilir. Bu adlardan yaygın olarak kullanılanı *elöpen*’dir.

arabana (II) “Kertenkeleden büyük sürüngen bir hayvan” (Eğrigöz *Emet -Kü.) (DS 2009: 291).

elöpen “Kertenkele” (*Alayunt, -Kü.) (DS 2009: 1726).

gök yeşil “Zehirli yeşil kertenkele” (*Emet -Kü.) (DS 2009: 2139).

DS’nde Kütahya merkez ilçe için kayıtlı olmamasına rağmen kertenkele için *elöpen*¹⁵ adı kullanılmaktadır.

Yılan

Yılan, “Sürüngenlerden, ayaksız, ince ve uzun olanların genel adı, yerdegezen, uzun hayvan”dır (TS 2011: 2590). Kuyruğunu ağzına alarak oluşturduğu daire tam bir hayat ve hareket sembolüdür (Mollaibrahimoğlu, 2008: 22). Anadolu’da *babaköş*, *bozyürük*, *kıvrık*, *çapar*, *emecen*, *yüğüruk*, *mersin*, *uzun kız* adlarıyla anılır. Türkiye Türkçesi ağızlarında

¹⁴ MDD: agk. Hatice Arslan’dan dinledim.

¹⁵ MDD: agk. Semiha Sır’dan dinledim.

yılana; *cılan, ilan, ilan, yılan, yulan* adları verilir. Kütahya ve yöresi ağızlarında üstü hafif benekli olan türüne *bozyörük* denir.

bozyörük “Üstü hafif benekli uzun bir yılan” (Yenice, *Emet -Kü.) (DS 2009: 753).

Kütahya ve yöresi ağızlarında kullanılan sürüngenler ile ilgili adlar aşağıdaki tabloda verilmiştir:

Kaplumbağa	Kertenkele	Yılan
bağa (II)	arabana (II)	bozyörük
ğaplumbā	elöpen	
kablumba	gök yeşil	
tosba		

Tablo 7: Sürüngenler ile İlgili Adlar

8. Ev Hayvanları ile İlgili Adlar

Kedi

Kedi, “Köpek dişleri iyi gelişmiş, çevik ve kuvvetli, evcil, küçük hayvan, pisik (Felis domesticus)’tir (TS 2011: 1376). Türkiye Türkçesi ağızlarında kedi için *mışık, pişik* adları kullanılır. Kütahya ve yöresi ağızlarında kara kediye *ğara kedi* adı verilir. Zarar veren kedi ve köpeğe de *yeye* denir. Kütahya ve yöresi ağızlarında kedinin yavrusuna *enik, encek* ve *encik* denir. Bu adlar, aynı zamanda köpek yavrusu için de kullanılmaktadır.

encek (I) 1. [→ **enik**] (DS 2009: 1744).

encik (I) “Kedi ve köpek yavrusu” (Eğrigöz *Emet -Kü.).

enik “Kedi ve köpek yavrusu” (-Kü.) (DS 2009: 1757).

ğara kedi “Kara kedi” (Yağmurlar köyü *Gediz -Kü.) (Biber 2010: 115).

yeye (II) [yeyek] “Zarar veren hırsız kedi, köpek” (Akuluk -Kü.) (DS 2009: 4261).

Köpek

Köpek, “Köpekgillerden, boy ve biçim bakımından pek çok cinsi olan, çok iyi koku alan, sadık, bekçilik ve avcılık gibi işler için beslenen memeli hayvan (Canis familiaris)’dır (TS 2011: 1498). Türkiye Türkçesi ağızlarında köpek; *it, it, kölvez* adlarıyla karşılaşılır. Kütahya ve yöresi ağızlarında bu hayvan için *barak* ve *yeye* adları kullanılır. Kâşgarlı, *barak* sözcüğünü *barakı* “çok tüylü köpek” olarak tanımlar. Türklerin inancına göre akbaba yaşlandığı zaman iki yumurta yumurtlar; onların üstüne kuluçkaya yatar. Bu yumurtalardan birinden barak adı verilen köpek çıkar. Barak, en hızlı koşan ve avı en iyi koruyan köpektir.” (Ercilasun-Akkoyunlu 2016: 162). Türkiye Türkçesi ağızlarında köpek yavrusuna; *cenik, cenih, enig* denir. Kütahya ve yöresi ağızlarında ise, yukarıda belirtildiği gibi hem kedi hem de köpek yavrusu için *enik, encek, encik* adları kullanılır (*bk.* Kedi). Ayrıca köpek yavrusuna *göcen* de denir.

barak (I) “3. Beyaz çilli siyah köpek” (Yenice *Emet -Kü.) (DS 2009: 524).

[göcen (I) -2] “Köpek yavrusu” (-Kü.) (www.tdk.gov.tr).

DS’nde Kütahya ve yöresi için kayıtlı olmamasına rağmen sözcüğün *kuçu, kuçu kuçu*¹⁶ kullanımı da mevcuttur.

¹⁶ MDD: agk. Fatma Aşkan’dan dinledim.

Kütahya ve yöresi ağızlarında kullanılan ev hayvanları ile ilgili adlar aşağıdaki tabloda verilmiştir:

Kedi	Köpek
ğara kedi	barak (I)
encek (I)	encek (I)
encik (I)	encik (I)
enik	enik
yeye (II)	göcen (I) -2
	kuçu
	kuçu kuçu

Tablo 8: Ev Hayvanları ile İlgili Adlar

9. Sinek, Böcek, Solucan ve Haşeratlar ile İlgili Adlar

Ağustos Böceği

Ağustos böceği, “Eş kanatlılardan, erkeği yazın karnının altındaki özel bir organdan kesik ve sürekli ses çıkaran bir böcek, orak böceği (Cicada plebeja)” (TS 2011: 51) şeklinde tanımlanır. Türkiye Türkçesi ağızlarında bu böceğe; *bö*, *cırcır*, *cırlavık*, *cırlayık*, *çırkıtlar* adları verilir. Kütahya ve yöresi ağızlarında ise; *cırlavuk*, *elçim* ve *encin* gibi adlandırmalarla bilinir.

[cırlavuk (I)] “Ağustos böceği” (*Emet -Kü.) (DS 2009: 927).

elçim (II) “Ağustos böceği” (Hisarköy *Domaniç -Kü.) (DS 2009: 1707).

encin “Geceleri öten küçük böcek, cırcır böceği” (*Simav ve yöresi -Kü.) (Dinçay 2009: 256).

Çekirge

Çekirge, “Düz kanatlılardan, uzun olan art bacaklarına dayanarak uzağa sıçrayabilen, birçok türü olan bir böcek (Acridium)”tir (TS 2011: 513). DLT’de *çekürge* “çekirge” (Ercilasun-Akkoyunlu 2016: 214) şeklinde geçer. Ayrıca sözcüğün Oğuzca olduğu da belirtilir. Türkiye Türkçesi ağızlarında çekirgeye; *çekücek*, *çekürge*, *çekürce* ve *çekürtge* adları verilir. Kütahya ve yöresi ağızlarında çekirgenin yavrusuna *sekkin* denir.

sekkin “Uçmayan çekirge yavrusu” (-Kü.) (DS 2009: 3573).

Gübre Böceği

Gübre böceği, “Kın kanatlılardan, gübre ile beslenen bir böcek cinsi (Onitis)”dir (TS, 2011: 993). Türkiye Türkçesi ağızlarında gübre böceğine; *böğelek*, *bövelek*, *böylek*, *büvelek*, *büyelek*, *büylek* adları verilir. Kütahya ve yöresi ağızlarında ise, *böğelek*, *büvelek* ve *büylek* adları kullanılır.

böğelek (II) [büvelek (I), böylek] “1. Sığırları rahatsız eden bir tür sinek, gübre sineği” (Yenice *Emet -Kü.) (DS 2009: 759).

[büvelek (I)] (Alayunt -Kü.) (DS 2009: 761).

[büylek] (Kütahya ve köyleri) (DS 2009: 761).

Kene

Kene, “Koyun, köpek, at vb. hayvanların veya insanların derisinde asalak olarak yaşayan, bulaşıcı hastalıklara neden olan böceklerin genel adı, sakırğa” (TS 2011: 1390)

şeklinde tanımlanır. Gülensoy (2007: 496), ET’de bu sözcüğün *kenē* < ?*kene şeklinde kullanıldığını belirtir. DLT’de *kene*’nin kaydına rastlanmamıştır. Türkiye Türkçesi ağzlarında *keneye*; *gena*, *gene*, *ger*, *sakırğa* adları verilir. Kütahya ve yöresi ağzlarında ise, asalak yaşayan bu böceğe *yavısı* denir.

yavısı (I) “Kene” (Alayunt -Kü.) (DS 2009: 4208).

Kurt

Kurt, “Yumuşak vücutlu, uzun gövdeli, omurgasız, bacaksız, ayaksız veya çok ilkel ayaklı küçük hayvan”dır (TS 2011: 1533). DLT’de geçen *kurt* sözcüğü için “Bütün Türklerde kurt (böcek). Oğuzlar yırtıcı kurda kurt derler.” (Ercilasun-Akkoyunlu 2016: 148) karşılığı verilmiştir. Türkiye Türkçesi ağzlarında kurda; *böcü*, *gurd*, *gurt*, *kurd* adları verilir. Kütahya ve yöresi ağzlarında kurda *böcü* denir.

böcü (I) “2. Kurt” (Alayunt -Kü.) (DS 2009: 755).

DS’nde Kütahya ve yöresi için kayıtlı olmamasına rağmen sözcüğün *gurt* ve *gurd*¹⁷ şeklinde adlandırıldığı tespit edilmiştir.

Örümcek

Örümcek, “Örümcekler takımından, ince bir ağ örerek küçük böcekleri avlayan eklemli bir hayvan (Aranea), örümce” (TS 2011: 1861) şeklinde tanımlanır. DLT’de *örümcek* “örümcek” (Ercilasun-Akkoyunlu 2016: 78) olarak geçer. Türkiye Türkçesi ağzlarında örümcek; *görümce*, *örümce* şeklinde adlandırılır. Kütahya ve yöresi ağzlarında iri ve zehirli olanlara *böy* adı verilir.

böy “İri ve zehirli örümcek” (Emet -Kü.) (DS 2009: 754).

Sivrisinek

Sivrisinek, “Çift kanatlılardan, insan ve memeli hayvanların kanyla beslenen, birçok türü bulunan ve bir türü sıtma mikrobu aşıl原因, sulak, bataklık yerlerde çok üreyen ve bulaşıcı hastalıkları yayayan uçucu böcek (Culex pipiens)”tir (TS 2011: 2124). ET’de *sişek* “sinek” şeklinde kullanılmıştır. DLT’de *sişek* “yerleşik olanların dilinde sivrisinek. Göçebeler ise karasineğe bu adı verirler” (Ercilasun-Akkoyunlu 2016: 496) şeklinde geçer. Türkiye Türkçesi ağzlarında sivrisinek için *cibin*, *övez*, *sivri*, *üvez* adları kullanılır. Kütahya ve yöresi ağzlarında bu böceğe *dayda* ve *övez* denir.

dayda “Sivrisineğin büyüğü” (*Simav ve yöresi -Kü.) (Dinçay 2009: 256).

övez (II) “3. Sivrisinek” (Alakilise *Simav -Kü.) (DS 2009: 3365).

DS’nde Kütahya merkez ilçe için kayıtlı olmamasına rağmen *övez*¹⁸ şeklinde kullanım yaygındır.

Tahtakurusu

Tahtakurusu, “Yarım kanatlılardan, uzunluğu 3-5 milimetre, vücudu oval ve yassı, kanatları körelmiş, oturlan, yatılan yerlerde üreyen, kan emerek beslenen, pis kokulu böcek (Cimex lectularius)”tir (TS 2011: 2246). Tahta biti olarak da bilinir. Türkiye

¹⁷ MDD: agk. Süleyman Sır’dan dinledim.

¹⁸ MDD: agk. Fatma Aşkan ve Hatice Arslan’dan dinledim.

Türkçesi ağızlarında gündüzleri döşeme aralıklarında saklanıp geceleri insan kanı emen bu haşerata; *tahtabiti*, *tahtakehlesi* adları verilir. Kütahya ve yöresi ağızlarında tahta kurusuna; *Tāta ğurusu*, *tatta ğurūsu* denir.

Tāta ğurusu “Tahta kurusu” (Şen işler köyü *Aslanapa -Kü.) (Yavaş 2009: 97).

tatta ğurūsu “Tahta kurusu” (-Kü.) (Gülensoy 1988: 159).

DS’nde Kütahya ve yöresi için kayıtlı olmamasına rağmen sözcüğün *tatta kurusu*¹⁹ kullanımı da mevcuttur.

Kütahya ve yöresi ağızlarında kullanılan sinek, böcek, solucan ve haşeratlar ile ilgili adlar aşağıdaki tabloda verilmiştir:

Ağustos Böceği	Çekirge	Gübre Böceği	Kene
cırlavuk (I)	sekkin	bögelek (II)	yavısı (I)
elçim (II)		büvelek (I)	
encin		büylek	

Tablo 9a: Sinek, Böcek, Solucan ve Haşeratlar ile İlgili Adlar

Kurt	Örümcek	Sivrisinek	Tahtakurusu
böcü (I)	böy	dayda	tāta ğurusu
gurt		övez (II)	tatta ğurūsu
ğurd			tatta kurusu

Tablo 9b: Sinek, Böcek, Solucan ve Haşeratlar ile İlgili Adlar

10. Diğerleri

Bu tasnifte, herhangi bir gruba dâhil edilmeyen, hayvanların durumları ya da özellikleri dikkate alınarak yapılan genel adlandırmalara yer verilmiştir:

anaç (I) [**anaç -1**, **anakız-1**, **anaş (I) -1**, **aneç (I)**, **2**; **aneş (I)**] “1. Analaşmış, çok yavru doğurmuş, yaşlanmış kümes hayvanı, kuş ve evcil memeli hayvan” (Beşkarış, Geçek, *Altıntaş, *Simav -Kü.) (DS 2009: 245).

[aneç (I) -1] “Analaşmış, çok yavru doğurmuş, yaşlanmış kümes hayvanı, kuş ve evcil memeli hayvan” (Yenice *Emet -Kü.) (DS, 2009: 245).

beli salık “1. Bel kemiği kırılmış olan hayvan” (Yenice *Emet -Kü.) (DS 2009: 620).

celep (III) “3. Uzun boylu hayvan” (*Emet -Kü.) (DS 2009: 877).

ğızansa “Kızana gelmiş hayvan” (Sofuköy *Pazarlar -Kü.) (Yumurtacı 2012: 81).

harın (V) [**harınlık (I)**] “Bir şeyden huylanıp yürümeyen, geri geri giden hayvan” (-Kü.; Köprücek *Emet -Kü.) (DS 2009: 2290).

[harınlık (I)] (*Emet -Kü.) (DS 2009: 2290).

öğret atı “İş hayvanı” (Gozluca köyü *Domaniç -Kü.) (Gülensoy 1988: 241).

söğüş “Şaphane yöresinde eskiden düğün zamanı oğlan evine davulla götürülen hayvan” (*Şaphane -Kü.) (Demirci 2019: 120).

tor “Toy, işe alışkın olmayan (insan ya da hayvan için)” (-Kü.) (DS, 209: 3968).

Kütahya ve yöresi ağızlarında kullanılan hayvanlar için kullanılan ancak belli bir gruba dâhil edilemeyen adlar aşağıdaki tabloda verilmiştir:

¹⁹ MDD: agk. Fatma Aşkan’dan dinledim.

Diğerleri		
anaç (I)	aneç (I) -I	beli salık
celep	gızansa	harn (V)
harnlık (I)	öğret atı	sögüş
tor		

Tablo 10: Herhangi Bir Gruba Dâhil Olmayan Hayvanlarla İlgili Adlar

Sonuç

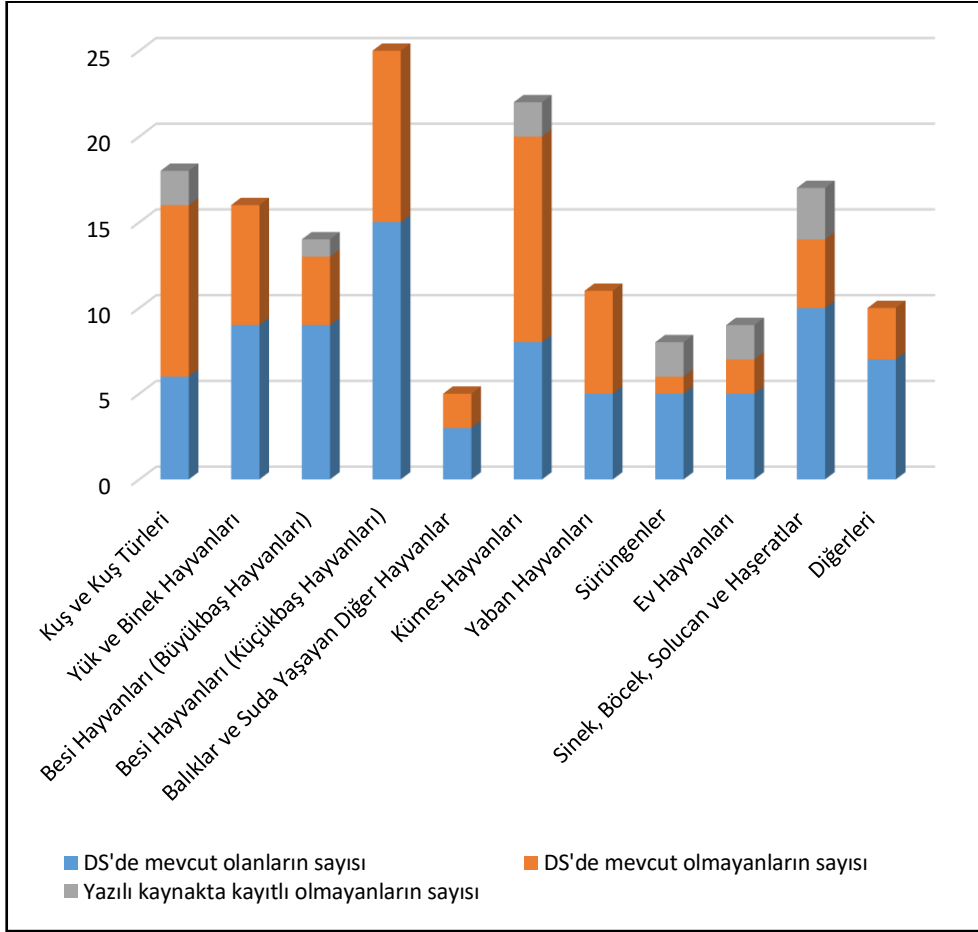
Hayvanlar, Anadolu'nun pek çok şehrinde, kasabasında, köyünde olduğu gibi Kütahya ve yöresinde yaşayan halkın da sosyal, ekonomik ve kültürel hayatının önemli bir parçası olmuştur. Beslenme, tedavi, ulaşım, korunma gibi birçok temel ihtiyaçlarının karşılanmasında önemli rol oynamıştır. Bazen bir kült ya da sembol olarak toplumun bir ifade aracı bazen de ekonomik hayatı şekillendiren bir geçim kaynağı olarak önemini daima korumuştur. Anadolu insanının hayvanlarla olan içli dışlı yaşantısı, halkın sadece kültürel kimliğine değil, diline de yansımıştır.

Kütahya ve yöresi ağzlarında bunun örneklerini görmek mümkündür. Nitekim yöre halkının ağzları üzerinde yapılan çalışma neticesinde 155 hayvan adı tespit edilmiştir. Bunlardan 82'si DS'de kayıtlı, 73'ü DS'de kayıtlı değildir. Bu adlardan 12'si Kütahya merkez ilçe ağzı ve buraya bağlı ilçeler için kayıtlı değildir.

Konuyla ilgili olarak tespit edilen sayısal değerler, hayvan adlarının türlerine göre sınıflandırılarak aşağıdaki tabloda ve grafikte verilmiştir:

Hayvan Adlarının Türlerine Göre Tasnifi	DS'de Mevcut Olanların Sayısı	DS'de Mevcut Olmayanların Sayısı	Yazılı Kaynakta Kayıtlı Olmayanların Sayısı
Kuş ve Kuş Türleri	6	10	2
Yük ve Binek Hayvanları	9	7	-
Büyükbaş Besi Hayvanları	9	4	1
Küçükbaş Besi Hayvanları	13	12	-
Balık Türleri ve Suda Yaşayan Diğer Hayvanlar	3	2	-
Kümes Hayvanları	8	12	2
Yaban Hayvanları	4	7	-
Sürüngenler	5	1	2
Ev Hayvanları	5	2	2
Sinek, Böcek, Solucan ve Haşeratlar	10	4	3
Diğerleri	6	4	-

Tablo 11: Hayvan Adlarının Kayıtlılık Durumuna Göre Sayısal Verileri

Grafik 1: Hayvan Adlarının Kayıtlılık Durumuna Göre Sayısal Verileri

Tespit edilen hayvan adlarının türlerine göre yapılan sınıflandırmada elde edilen veriler şu şekildedir:

1. Kuş familyasının 10 türü için kullanılan adların sayısı 18'dir. Bunlar; ağaçkakan için *ala kabak (I)*; angut için *ankut (I) -2, ankıt*; arı kuşu için *arı kuşur*, bıldırcın için *bıldırcın*, güvercin için *gövercin, göğercin*; karakuş için *ğarağuş*, karga için *alaca karga, ğarğa*, keklik için *cobver, keklig, tülek (III)*; saksağan için *alâca saksağan, saksağan*, yarasa için *akşamcık kuşu* şeklinde kullanılan adlardır. Ayrıca kuş familyası için *ğuş* ve *kuş* adları kullanılmaktadır.

2. Yük ve binek hayvanlarının 4 türü için kullanılan adların sayısı 16'dır. Bunlar; at için *a', bēgir, celep (II), evey, gölük, güre, hayvan, koman (II), kulun, yüğrük (II)*, deve için *mocuk (I)*; eşek için *eşşek, gölük, merkeP, pilo*; katır için *ğatır* adları kullanılmaktadır.

3. Büyükbaş besi hayvanlarının 4 türü için kullanılan adların sayısı 14'tür. Bunlar; boğa için *kele (III)*, inek için *bıza, buzak, tarpuna*; manda için *camız, dombay (I), dombey (I), donbay (I), donbey, kömüş, malak (I), manço*; sığır için *düğe, sır* adları kullanılmaktadır.

4. Küçükbaş besi hayvanlarının 2 türü için kullanılan adların sayısı 26'dır. Bunlar; keçi için *cibi (I) -3, çebiş (I) -1, çebiç (I) -1, çepiş, çomuk (I) -1, deke, ergeç -1, erkeç (I), filik (I), ğart, geçi, kıdık (II), öveç (III) -3, öveç (III) -4, seyis, sündük (III), üveç [uveç], koyun için aķ koyun, ğara koyun, ğart, ğoyun, ğuzu, Kōş, öveç (III) -3, şışek dişi, toklu (I)* adları kullanılmaktadır.

5. Balığın 4 türü için kullanılan adların sayısı 5'tir. Bunlar; *aķçalılık -1, aķçalılık -2, balamburt, çime* şeklindedir. Suda yaşayan diğer hayvan türlerinden olan yengeci karşılayan *yanıç* sözcüğü mevcuttur.

6. Kümes hayvanlarının 5 türü için kullanılan adların sayısı 22'dir. Bunlar; hindi için *bibi (II), bibi, civci, culuk, culluk, culuķ bibi, gulek, ğulik, misir (I)*; kaz için *gaz*; ördek için *badi (I), badi, meke*; tavuk için *bibi (II), culk, tavik, tavuĝ*; horoz için *cırgı, horaz, horos, horüz* şeklinde kullanılan adlarıdır.

7. Yaban hayvanlarının 7 türü için kullanılan adların sayısı 12'dir. Bunlar; domuz için *doñuz, yeye (III)*; gelincik için *ars (I), as (II)*; köstebek için *kōstebeg*; kunduz için *ĝunduz*; kurt için *ĝurt, ĝurd*; sincap için *hire, teyir*; tavşan için *davşan, göcen (I)*, şeklinde kullanılan adlardır.

8. Sürüngenlerin 3 türü için kullanılan adların sayısı 8'dir. Bunlar; kaplumbaĝa için *baĝa (II), ğaplumbā, kablumba, toşba*; kertenkele için *arabana (II), elöpen, gök yeşil*; yılan için *bozyörük* adları kullanılmaktadır.

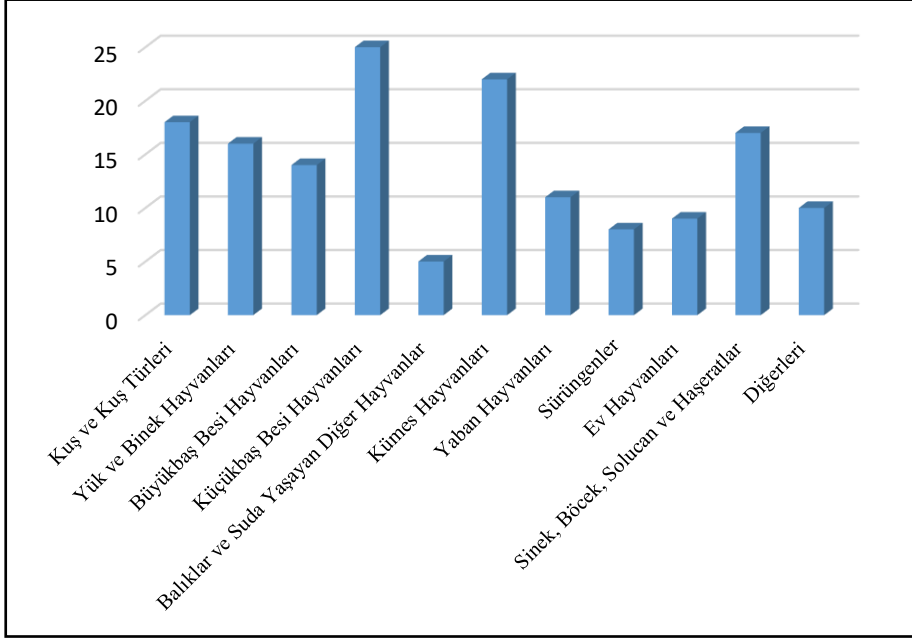
9. Ev hayvanlarının 2 türü için kullanılan adların sayısı 12'dir. Bunlar; kedi için *ĝara kedi, encek (I), encik (I), enik, yeye (II)*; köpek için *barak (I), encek (I), encik (I), enik, göcen (I) -2, kuçu, kuçu kuçu* adları kullanılmaktadır.

10. Sinek, böcek, solucan ve haşerati içeren 8 tür için kullanılan adların sayısı 17'dir. Bunlar; aĝustos böceĝi için *cırlavuk (I), elçim (II), encin*; çekirge için *sekkir*; gübre böceĝi için *böĝelek (II), büvelek (I), büylek*; kene için *yavısı (I)*; kurt için *böcü (I), ĝurt, ĝurd*; örümcek için *böy*; sivrisinek için *dayda, övez (II)*; tahtakurusu için *Tāta ĝurusu, tatta ĝurūsu, tatta kurusu* adları kullanılmaktadır.

11. Herhangi bir gruba dāhil edilmeyen, onların durumları ya da özellikleri hakkında yapılan genel adlandırmalara ait 10 ad tespit edilmiştir. Bunlar; *anaç (I), aneç (I) -1 beli salık, celep, ĝızansa, harın (V), harınlık (I), öğret atı, söĝüş, tor* şeklinde adlardır.

Türlerine Göre Hayvanlar	Sayısal Değer
Kuş ve Kuş Türleri	18
Yük ve Binek Hayvanları	16
Büyükbaş Besi Hayvanları	14
Küçükbaş Besi Hayvanları	25
Balık Türleri ve Suda Yaşayan Diğer Hayvanlar	5
Kümes Hayvanları	22
Yaban Hayvanları	11
Sürüngenler	8
Ev Hayvanları	9
Sinek, Böcek, Solucan ve Haşeratlar	17
Diğerleri	10

Tablo 12: Hayvan Adlarının Türlerine Göre Sayısal Değerleri

Grafik 2: Hayvan Adlarının Türlerine Göre Sayısal Değerleri

Bu bilgiler doğrultusunda şu sonuca ulaşmak mümkündür:

1. Kütahya ve yöresi ağızlarında tespit edilen hayvan adları arasında keçi, koyun ve at için kullanılan adların sayısı diğerlerine göre daha fazladır. Bu durum, Kütahya iline bağlı ilçe ve köylerde yaşayan halkın günlük hayatta yaşamlarının büyük bir bölümüne bu hayvanları ortak ettikleri göstermektedir. Özellikle keçi ve koyun adlarındaki çeşitlilik, etinden, sütünden, derisinden yararlanmak üzere küçükbaş besiciliğinin yaygın olarak yapıldığını ortaya koymaktadır. Ayrıca at adlarındaki fazlalık, atın daima insanın yanında yer aldığı, dün olduğu gibi bugün de atın gücünden istifade edildiğinin bir kanıtıdır.

2. Bazı hayvanlar kültür içerisinde önemli bir yere sahip olurken bazıları gerek hayvanın diğer hayvanlar içerisindeki yaşayış şekli, gerekse dinî inançtaki yeri münasebetiyle kültürde yer bulamamışlardır. Örneğin domuz bir hayvan adı olarak dilde *doñuz*, *yeye* sözcükleriyle karşılanırken manda için *camız*, *dombay (I)*, *dombey (I)*, *donbay (I)*, *donbey*, *kömüş*, *malak (I)*, *manço* şeklinde adlandırılmalarına gidilmiştir.

3. Hayvan adlarında çeşitliliği artıran önemli özelliklerden biri de aynı cins hayvanın erkeği, dişi ve yavrusu için ayrı adlandırmalara başvurulmasıdır. Özellikle Türkçede belirgin olarak karşılaşılan bu durum hayvanlarla ilgili kelime sayısını artırmaktadır. Mesela, keçi için *cibi (I)* -3, *çebiş (I)* -1, *çepiç (I)* -1, *çepiş*, *çomuk (I)* -1, *deke*, *erğeç* -1, *erğeç (I)*, *filik (I)*, *ğart*, *geçi*, *kıdık (II)*, *öveç (III)* -3, *öveç (III)* -4, *seyis*, *sündük (III)*, *üveç* [*uveç*] adlarının kullanılmasıdır.

4. Aynı grupta yer verdiğimiz bazı hayvanların yavruları için aynı ad kullanılmıştır. Özellikle kümes hayvanları ile ev hayvanlarında bunu görmek mümkündür. Mesela, kümes

hayvanlarından kaz ve ördek yavrusu için *badi* adı kullanılmaktadır. Aynı şekilde ev hayvanlarından hem kedi hem de köpek yavrusuna *encik*, *enik* adları verilmektedir.

5. DS'de hayvan adı geçtiği hâlde Kütahya merkez ağzında kullanıldığı belirtilmeyen 12 ad tespit edilmiştir. Bunların bağlı oldukları hayvan türüne göre tasnifi şu şekildedir:

1. Kuş türlerine ait 2 ad tespit edilmiştir. Angut için *ankıt*; güvercin için *göğercin* adlarıdır.
2. Büyükbaş besi hayvanlarına ait 1 ad tespit edilmiştir. Buzağı için *bıza* adıdır.
3. Kümes hayvanlarına ait 2 ad tespit edilmiştir. Hindi için *gulu gulu* ve *misir* adlarıdır.
4. Sürüngenlere ait 2 ad tespit edilmiştir. Kaplumbağa için *kablumba* ve *tosba* adlarıdır.
5. Ev hayvanlarına ait 2 ad tespit edilmiştir. Köpek için *kuçu* ve *kuçu kuçu* adlarıdır.
6. Sinek, böcek, solucan ve haşerata ait 1 ad tespit edilmiştir. Tahtakurusu için *tatta kurusu* adlarıdır.
7. Yaban hayvanlarına ait 2 ad tespit edilmiştir. Kurt için *gurt* ve *gurd* adlarıdır.

EKLER

Kuş ve Kuş Türleri	Sayısal Değer
kuş	2
ağaçkakan	1
angut	2
arı kuşu	1
bıldırcın	1
güvercin	2
karakuş	1
karga	2
keklik	3
saksağan	2
yarasa	1

Tablo Ek-1: Kuş ve Kuş Türleri için Kullanılan Adlar ve Sayısal Değerleri

Yük ve Binek Hayvanları	Sayısal Değer
at	10
deve	1
eşek	4
katır	1

Tablo Ek-2: Yük ve Binek Hayvanları için Kullanılan Adlar ve Sayısal Değerleri

Büyükbaş Besi Hayvanları	Sayısal Değer
boğa	1
inek	3
manda	8
sığır	2

Tablo Ek-3.1: Büyükbaş Besi Hayvanları için Kullanılan Adların Sayısal Değerleri

Küçükbaş Besi Hayvanları	Sayısal Değer
keçi	17
koyun	8

Tablo Ek-3.2: Küçükbaş Besi Hayvanları için Kullanılan Adların Sayısal Değerleri

Balık ve Suda Yaşayan Diğer Hayvanlar	Sayısal Değer
balık türleri	4
suda yaşayan diğer hayvanlar	1

Tablo Ek-4: Balıklar ve Suda Yaşayan Diğer Hayvanlar için Kullanılan Adların Sayısal Değerleri

Kümes Hayvanları	Sayısal Değer
hindi	10
kaz	1
ördek	3
tavuk	4
horoz	4

Tablo Ek-5: Kümes Hayvanları için Kullanılan Adların Sayısal Değerleri

Yaban Hayvanları	Sayısal Değer
domuz	2
gelincik	2
köstebek	1
kunduz	1
kurt	1
sincap	2
tavşan	2

Tablo Ek-6: Yaban Hayvanları için Kullanılan Adların Sayısal Değerleri

Sürüngenler	Sayısal Değer
kaplumbağa	4
kertenkele	3
yılan	1

Tablo Ek-7: Sürüngenler için Kullanılan Adların Sayısal Değerleri

Ev Hayvanları	Sayısal Değer
kedi	5
köpek	4

Tablo Ek-8: Ev Hayvanları için Kullanılan Adların Sayısal Değerleri

Sinek, Böcek, Solucan ve Haşeratlar	Sayısal Değer
ağustos böceği	3
çekirge	1
gübre böceği	3
kene	1
kurt	3
örümcek	1
sivrisinek	2
tahtakurusu	3

Tablo Ek-9: Sinek, Böcek, Solucan ve Haşeratlar için Kullanılan Adların Sayısal Değerleri

Diğerleri	Sayısal Değer
anaç (I)	1
aneç (I) -1	1
beli salık	1
celep (II)	1
gızansa	1
harın (V)	1
harınlık (I)	1
öğret atı	1
söğüş	1
tor	1

Tablo Ek-10: Diğerleri için Kullanılan Adların Sayısal Değerleri

Kısaltmalar

agk.	Adı geçen kişi
Ar.	Arapça
bk.	Bakınız
C	Cilt
DLT	Dîvânu Lugâti't-Türk
DS	Derleme Sözlüğü
ET	Eski Türkçe
Fars.	Farsça
Kü.	Kütahya
Lat.	Latince
MDD	Metin dışı derleme
OT	Orta Türkçe
s	Sayfa
S	Sayı
T.	Türkçe
TDK	Türk Dil Kurumu
TS	Türkçe Sözlük

Kaynaklar

- Aksan, D. (1996). *Türkçenin Sözcük Bilimiyle İlgili Gözlemler, Saptamalar*. Ankara: Engin Yayınevi.
- Aksan, D. (1988). *Her Yönüyle Dil*. Ankara: TDK Yayınları.
- Aydın, N. (2008). *Kütahya Altıntaş Yöresi Ağzı (İnceleme, Metinler, Sözlük)*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ayverdi, İ. (2006). *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*. C. 1-3. İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.
- Bekar, B. (2011). *Kütahya Domaniç Ağzı*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Biber, S. (2010). *Kütahya Gediz ve Yöresi Ağzı*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Caferoğlu, A. (1968). "Filolojide İnsan ve Hayvan Soybirliği". *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*. Ankara: TDK Yayınları, 1-15.
- Çağbayır, Y. (2007). *Orhun Yazıtlarından Günümüze Türkiye Türkçesinin Söz Varlığı Ötügen Türkçe Sözlük*. İstanbul: Ötügen Yayınları.
- Demirci, Maral, E. (2019). *Kütahya Şaphane Ağzı*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Diñçay, M. A. (2009). *Kütahya Simav Ağzı*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ekici, F. (2019). *Kütahya Dumlupınar ve Yöresi Ağzı*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ercilasun A. B. - Akkoyunlu Z. (2016). *Kâşgarlı Mahmud Dîvânu Lugâti't-Türk (Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizin)*. Ankara: TDK Yayınları.

- Gülensoy, T. (1988). *Kütahya ve Yöresi Ağzları (İnceleme, Metinler, Sözlük)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gülensoy, T. (2007). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü - Etimolojik Sözlük Denemesi-*. C. I-II. Ankara: TDK Yayınları.
- Gülensoy, T.- Alkaya E. (2011). *Türkiye Türkçesi Ağzları Bibliyografyası*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Karakuş, İdris (1997). “Türkçe Ad Bilim (Onomastik)’de Hayvan Adları”. *Erdem*. 9(27), 1143-1151.
<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/688325>.
- Mollaibrahimoğlu, Ç. (2008). *Anadolu Halk Kültüründe Hayvanlar Etrafında Oluşan İnanç ve Pratikler*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sarıtiken, H. H. (2019). “Tavşan Sözcüğünün Etimolojisi Üzerine”. *Asia Minor Studies*. 7(1), 130-135.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/asm/issue/42798/480967>
- Öztürk, D. (2008). *Kütahya Emet Yöresi Ağzı (İnceleme, Metinler, Sözlük)*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tayşi, M. (2007). *Tavşanlı ve Yöresi Ağız İncelemeleri*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tokyürek, H. (2013). “Eski Uygurcada Hayvan Adları ve Bunların Kullanım Alanları”. *Türklük Bilimi Araştırmaları*. 33, 221-281.
- (DS) Türk Dil Kurumu (2009). *Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*. C. 1-6. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- (TS) Türk Dil Kurumu (2011). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yavaş, Ö. (2009). *Kütahya Aslanapa ve Yöresi Ağzı*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yumurtacı, A. (2012). *Kütahya Pazarlar Ağzı*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Web Adresi

<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/688325>. Erişim tarihi: 25.10.2020.

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/asm/issue/42798/480967>. Erişim tarihi: 2.11.2020.

<http://tdk.gov.tr/icerik/diger-icerikler/tumsozlukler>. Erişim tarihi: 10.12.2020.

